

Լ ՈՒՄԱՅ

ԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍԻ

1900 թ.

Բ. ԳՐԳԻ

ՅԱԽԵԼՈՒԱԾ

Ա.

ԿԱՆՈՆՔ Ս. ԺՈՂՈՎՈՑ

ԳՈՐԾ. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԱՐՔԵՊԻՍ. ԴԱԽԹԵԱՆԻ

17—32 էր. (շարունակելի)

Բ.

ԿՈՅՐ ԵՐԱԺԻԾՏԸ

ՎԼ. ԿԱՐԱԼԷՆԿՕԻ

ԹԱՐԿԻՄ. ՄՈՒՀԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

49—112 էր. (վերջը միւս անգամ)

1840

1840

1840

1840

1840

1

1840

1840

1840

1

1840

1840

1840

1840

4 ոյիա ի Պէնտէկոստէէ մինչև Յվարդաւառն, երկու
չարաթ ուտեն և մին պահի, Վարդաւառն տօն է
առաքելոցն, և մատուռն ըստ հնումն՝ տօն տաղա-
ւարահարաց և ի նորումս նաւակաւք սուրբ տեղեաց
Նրուաղէմի, և ժարտիրոսաց յէշատակք:

Ներս.
Եղբ.
Գրեգ.
Կաթ.
ճգ ունկդ քատս, և թէ քահանայ զայս առնէ՝ կրկին է կարգն:

Բ յոդ.
Սոյ
ժե ժե Սմեռայն պահք ըստ կանոնաց առանց ձկանց
և ձիթոյ և զինւոյ լիցի, բացի հարկէ հիւանդու-
մե ժե թեան՝ և առաւել ազուհացիցն և ուրբաթուն և
չորեքշաբթուն, որք Քրիստոսի չարչարանաց ա-
ւուրք են՝ որ զայս լուծանէ տուգանեացեն, և յաղ-
քատս տացեն և պահօք վճարեսցեն Աստուծոյ:

Դ.

ՅԱՂԱԳՍ ՁԵՌՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆՊԻՍԿՈՊՈՍՍՅ, Ե-
ՐԻՅԱՆՅ ՆԻ ՍԱՐԿԱՒԱԳԱՅ:

Առաք.
Ժբ ժբ Կարգեցին առաքեալք և եղին հաստատու-
թեամբ, եթէ եկամուտ ոք, կամ բնակաւոր, որ ոչ
գիտիցէ գհաւատս ճշմարիտ եկեղեցոյ սրբոյ, և
զկարգս և զօրէնս՝ որ կարգեալ է ի նմա. մի լիցի
առաջնորդ և հրամանատար յեկեղեցւոյ. և մի ոք
կարգեսցէ զայնպիսին՝ զպոռնկեալսն, և զչնա-
ցեալսն, և զայլադործսն յերկցութիւն, կամ ի սար-
կաւագութիւն, և կամ յայլ ինչ սպասաւորութիւն
եկեղեցւոյ մի մերձեցուցեն. զի մի կարգեալքն ընդ
նօքօք թիւրեսցին. զի եթէ ստուերք հանդերձելոցն
Մովսիսի՝ զանարատն ընտրէր ի սպասաւորութիւն
խորանին, օրչափ ևս առաւել, որ նորոյս ուխտի
է միջնորդ:

Ժդ ժդ Կարգեցին առաքեալք և եղին հաստատու-
թեամբ, եթէ իցէ ոք երկմիտ ի հաւատս, և չիցէ
ճշմարիտ ի պաշտաման Տեառն՝ մի ձեռնադրեսցի.
զի մի այլոցն ի հեղգութիւն խմոր չարութեան լի-
ցի: Որպէս գրեալ է, թէ անիծեալ է որ գործէ
զգործ Տեառն հեղգութեամբ, նա զմարդիկ խաբէ
և ոչ զԱստուած, զայն՝ որ ոչն հաստատին կամա-
կորութիւնք առաջի նորա:

ի ի Կարգեցին առաքեալք և եղին հաստատութեամբ, եթէ ի կարգէ քահանայութեանն, ընտրեալքն, անարատքն, և որ սուրբ իմամոնայէ իցեն, օրինաց և կարգի եկեղեցւոյ հմուտք. եթէ և յանարդաց դք իցէ, ի Քահանայապետութիւն և ի գլխաւորութիւն կացուցեն, միջնորդ լինել ընդ մարդիկ և ընդ Աստուած. զի երեսցի զուխ և առաջնորդ ամենեցուն. զի ի ձեռն նորա խնդրեսցի չարութիւն և բարութիւն, մեղք և արդարութիւն ամենեցունց. զի դէտ և Հովիւ է՝ իբրեւ զՍամուէլն որ չլջէր և կարգէր և հրաման տայր ըստ մարգարէութեանն Նգէկիէլի:

իա իա Կարգեցին առաքեալք և եղին հաստատութեամբ, եթէ որք լոկ են ի ստացուածոց սոսկ և ի մամոնայէն, և չերթան զկնի արծաթաշահից, և ձեռք իւրեանց սուրբ են ի կաշառաց, և միտք իւրեանց յստակ ի չարութենէ, և խորհուրդք իւրեանց կատարեալ են ի սէրն Աստուծոյ, նոքա ընտրեսցին ի պաշտօն սեղանոյն Տեառն: Զի եթէ զՂևտացիսն յամենայն իմերէ ի կալուածոց և ի բաժնէ եղբարցն հեռացուցեալ՝ ապա մերձեցուցանէր առ ինքն, որչափ ևս առաւել՝ որ նորոյ ուխտիս սպասաւորք՝ միջնորդք և պաշտօնեայք Քրիստոսի, անարատք իցեն և անմեղք:

իբ իբ Կարգեցին առաքեալք և եղին հաստատութեամբ, թէ ամբարտաւանք, հպարտք, և սէգք, և սնապարծք, ատեցողք և արբեցողք, ուսումնատեսք և քնէածք, յոյլք և նախանձոտք, և ցանկացողք չարեաց, և յատուասէրք, խիստք և նեղաստիքտք, ցոփասէլք և յանդգունք, անգութք, անողորմք, կուսղք և ոխակալք, քամոսք և շոգմողք և որ ինչ նման են սոցին, մի մերձեցեն ի պաշտօն քահանայութեան. վասն զի գրեալ է թէ՝ ի բաց կացէք յինէն ամենեքեան, ոյք գործէք զանօրէնութիւն:

Առաք.
Եւսեբ.
Եւսեբ.

ա Եպիսկոպոս ձեռնադրեսցի յեպիսկոպոսաց՝ իւր յերկուց կամ յերից:

բ իգ Երեց կամ սարկաւազ, կամ այլ ի ժառանգաւորաց, ի միտջէ եպիսկոպոսէ լինել:

ժե իսթ Որ ընդ երկուս ամուսնութիւնս խառնակեցաւ յետ մկրտութեանն, կամ հարճս ստացաւ, ոչ կարէ

լինել եպիսկոպոս, կամ երէց կամ սարկաւազ, կամ բնաւ իսկ ի քահանայական կարգէ:

ժգ ծ Որոյ զայրի առեալ է կին, կամ զհասեալ, կամ զաղախին, կամ ըզրոզ, ոչ կարէ եպիսկոպոս լինել, կամ երեց, կամ սարկաւազ, կամ բնաւ իսկ ի քահանայական կարգէ:

ժէ ծա Որոյ՝ զերկուս քորս առեալ է՝ և կամ զքեռորդի, ոչ կարէ ժառանգաւոր լինել:

ժթ ծգ Ներքինի ոք՝ եթէ ի բռնութենէ մարդկան եղև, կամ ի հալածանս կտրեցան արականքն, կամ այնպէս իսկ ծնաւ, և էր արժանի եպիսկոպոսութեան, եղիցի:

ժդ ծդ Ուր ոք զինքն կրճատեաց, ոչ եղիցի քահանայ, զի անձնասպան է, և Աստուծոյ արարածոյն թշնամի:

ժա ծե Նթէ ոք ի վիճակիւոց զինքն կրճատեաց, ի բաց լուծցի, քանզի սպանող եղև անձին իւրում:

ժե ժա Նթէ ոք եպիսկոպոս ի ձեռն ընչից ժառանգաւորութեան՝ այսմ պատուոյ հասանել կարաց, կամ երեց կամ սարկաւազ, ի բաց լուծցի, նաև որ ձեռնադրեացն ի բաց հատցի ամենաին, միանգամայն և ի հաղորդութենէն՝ որպէս զՍիմոն մոզ՝ յառաքելոյն Պետրոսէ:

ժզ ժ Նթէ ամբաստանութիւն ինչ եղիցի զհաւատացելոց՝ պոռնկութեան, կամ չնութեան, կամ այլ ինչ զործոց՝ ի բաց հրաժարելոց, և յանդիմանեացի, ի ժառանգութիւն մի՛ եկեսցէ:

հա ծե Նթէ ոք խեղ ակամբ է, և վիրաւորեալ անդամօք, և արժանի իցէ եպիսկոպոսութեան, եղիցի. քանզի ոչ խեղութիւն մարմնոյ չլինել զնա արժանի՝ հրամայէ, այլ անձին պղծութիւն:

հբ ծդ Խուլ և կոյր՝ մի՛ լիցի եպիսկոպոս, ոչ իբրեւ զպղծեալ, այլ զի մի՛ եկեղեցոյքն խափանեացին:

հգ ծէ Նթէ ոք դև ունիցի՝ ժառանգաւոր մի՛ լիցի, իսկ մաքրեալն ընդունելի եղիցի, և եթէ իցէ արժանի՝ եղիցի:

հդ ծը Ձառ ի հեթանոսաց եկեալն և մկրտեալն՝ և կամ ի խառնակ վարուց, ոչ իրաւացի է վաղվաղակի ընձեռել յեպիսկոպոսութիւն. քանզի անիրաւ է, զոր չեն է փորձեալ, այլոց լինել վարդապետ. բայց եթէ երբէք՝ յաստուածային շնորհացն եղիցի:

հզ ճժ Մառայս ի ժառանգաւորութիւն ընդունել՝ առանց տէրանցն կամաց, ոչ հրամայեմք ի տրտմութիւն ստացուպցն. քանզի տանց կործանումն է այս գործ. ապա եթէ արժանի երեսացի ծառայեալ ի ձեռնադրութիւն աստիճանի, որպէս Ոնեսիմոսն երկեցաւ, և թողացուցին տեաքք իւրեանց, և ազատուցեն և ի տանէն ի բաց առաքեսցեն, եղիցի:

Հարան
Հեաւ.
առաք.

Նոյնպիսին դարձեալ ծանր նստեալ նախ ա մուսնութեանն, մի սարկաւազութեան կամ երիցութեան լինիցի վերակացու:

Նիկիոյ

բ ճիւր

Վասն այնոցիկ՝ որք յարտաքնոցն յայլաղանդացն՝ որք կամիցին հաւատալ, և քո առեալ վերստին ծնցես աւագանաւն, և վարդապետեսցես զուսումն գրոց սրբոց, կամ եղև սուրբ ժողովոյն. բայց առանց փորձելոյ և քննելոյ և ամենևին ի վերայ հասանելոյ, մի հաւատասցեն ի նա զիշխանութիւն եկեղեցւոյ, և զօրինաց մերոց, մինչև արմատ առցէ եւ հաւաստեալ սրտիւ իւրով՝ իմասցի զգօրութիւն Աստուծոյ մերոյ, եւ մի մատաղատունկ՝ զի մի հպարտացեալ ի դատաստանս ոստանայի անկցի:

գ ճիւթ

Վասն այնոցիկ՝ որ մատաղօրեայքն իցեն՝ եւ մտօք խակք, ուսմամբ տխմարք, կարգաց տգէտք, օրինաց անտեղեակք, խօսիւք յահուրք, զնացիւք ոայթաք եւ գինեմոլք՝ վաղվաղակի մի մերձեցուցանել զնոսա ի սարկաւազութիւն, կամ եղև սուրբ ժողովոյն: Այլ եթէ օտարաշխարհիկ որ իցէ յայլոյ վիճակէ՝ յայլոյ գաւառէ՝ ոչ սնուցեալ քո և ոչ ուսուցեալ, զայնպիսին յօժումն մի մերձեցուցես, ըստ առաքելոյն, որ ասէ, ձեռս վաղվաղակի յուրուք վերայ մի գնիցես, եւ մի կցորդ լիցիս մեղաց օտարաց:

ը ճծդ

Որք անուանեն զինքեանս երբեմն սուրբս՝ մերձենալ յառաքելական և կաթողիկէ եկեղեցի, կամ եղև սուրբ եւ մեծ ժողովոյն, զի ձեռնադրութիւնս ընկալցին, և ապա կացցեն ի պաշտամունս, նախ քան զամենայն՝ դրով խոստովանութիւն տացեն, զի յանձին կալցին՝ և զհետ երթիցեն ըստ կարգի կաթողիկէ եկեղեցւոյ՝ այսինքն օրինացն հաւասարի:

Վասն այնոցիկ՝ որ մինչդեռ ի հալածանս էին, անկան ի ճշմարտութենէն, վասն այնոցիկ և ամբ

կարգեալ են և ժամանակք ընտրեալ. զի յանձն առ-
ցին զամենայն՝ զինչ եւ հաճոյ եղեւ կաթուղիկէ
եկեղեցւոյ՝ ուր եւ իցեն ամենեքեան, թէ ի գիւղս,
թէ ի քաղաքս. եւ նոքին միայն գտանիցին՝ ձեռ-
նադրեսցին, ուր եւ գտանիցին, և ի պաշտաման
կացցեն, ըստ նմին սովորութեան եւ ամենայն ոք
որ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, առ եպիսկոպոսք եւ ե-
րեցք մերձեացին. յայտ է՝ զի եպիսկոպոս եկեղեց-
ւոյն՝ կայցի զպատիւ եպիսկոպոսին, այլ որ անուա-
նեալ կաթարոսացն եպիսկոպոս, զերիցու պատիւ
կալցէ. բայց եթէ կամ իցէ եպիսկոպոսին, զպատիւ
անուանն միայն տալ նմա. ապա եթէ՝ այս նմա-
հաճոյ ոչ իցէ, զմտաւ ածցէ՝ կամ տեղի կամ գա-
ւառ վերակացութեան, կամ երիցութեան. վասն զի
ի պաշտամանն կացցէ, զի մի ի քաղաքին երկու
եպիսկոպոսք երեսացին:

Նիկ.Թ. Ոչ է պարտ զկրճատեալսն՝ եւ զներքինի ա-
ա ճկէ րարեալ զինքեանս՝ ի վիճակ քահանայութեան յա-
ռաջ ածել:

բ ճկը Ոչ է պարտ զհեթանոսաց զնորատունկս՝ և
զնոր ուսումնա, առ ժամայն յեպիսկոպոսութիւն յա-
ռաջ ածել:

դ ճհ Ոչ է պարտ՝ եպիսկոպոս ձեռնադրել՝ առանց
երից եպիսկոպոսաց:

ը ճհդ Պարտ է ձեռնադրել զայնոսիկ՝ որ ի Հաւա-
տացւոց ժառանգութենէն գրովք հաւանեալ են
ուղղափառութեան հաւատոյ. թէպէտ եւ եպիսկո-
պոսք իցեն՝ զեկեալսն օծանել:

աը մդ Ոչ է պարտ զչնացեալսն ի քահանայութիւն
մատուցանել:

խա մէ Նթէ կին ուրուք շնացաւ՝ մինչդեռ տշխարհա-
կան էր, եւ յայտնի գտցի ընդ յանցանօք, զայնպի-
սեաց զարս՝ ոչ է արժան ի քահանայութիւն մա-
տուցանել. իսկ եթէ յետ ձեռնադրութեան գտցի
կինն ի շնութեան, արձակել արժան է, ապա եթէ
ունիցի ի կնութեան, ոչ կարէ լինել քահանայ:

խբ մը Ոչ է պարտ նախ քան զերեսուն ամն ձեռ-
նադրել քահանայ:

խգ մթ Որք ի հիւանդութեան մկրտեցան՝ մի ձեռնա-
դրեսցին ի քահանայութիւն, քանզի ոչ հաւատացին,

բայց եթէ երկիւղածութեամբ կեցցին, կամ հարկը
ինչ լինիցի:

հգ մլթ Ոչ է պարտ յօտարաց՝ առանց յանձնարարա-
կան թղթոյ՝ ի քահանայութիւն մատուցանել:

ձդ մծ Ոչ է պարտ զառժամայն մկրտեալսն՝ ի քա-
հանայութիւն մատուցանել:

ձթ մծե Պարտ է եպիսկոպոս՝ ընտրութեամբ եպիսկոպոսաց լինել:

Ան- Ոյք յառաջ քան զմկրտութիւնն ընդունել՝ զո-
կիւր- հեցին, և յետ այսորիկ մկրտեցան, կամ եղև յառ-
ժդ յգ տիճան մերձեցուցանել զայնպիսիսն, վասն զի սրբ-
բեցան առաջանաւն:

Նոյ վասն՝ որք պատրաստեալ են ի քահանայու-
կես. թիւն՝ եւ կանայս ունիցին. թէ մինչև եւ ի քահա-
նայութիւն մերձեալ իցէ եւ կինն շնայցէ, արձա-
ժդ յլգ կեսցի կինն, եւ առն չիչխէ լինել, եւ այլն ի քա-
հանայութիւն մատուցէ, ապա եթէ՝ կամք իցեն կալ-
ընդ կնոջն, քահանայ ոչ եւս կարէ լինել, զի ոչ ըն-
դունի զնա եկեղեցի եւ կանոն:

ժդ յլգ Կամ եղև մեծ ամենայն ժողովոյն, թէ մինչև
ցերեանամեանս, մի ոք օծցի ի քահանայութիւն,
զի փորձեսցի եւ ընտրեսցի, պիղծն ի սրբոյն ի բաց
պարզեսցի. քանզի եւ տէրն մեր՝ երեսնամեան էր՝
յորժամ առ զօծումն մկրտութեան, եւ սկսաւ զնոյն
օրինակ ուսուցանել ամենեցուն. ութօրեայ մկրտիլ
իսկ երեսնամեայ օծանիլ ի քահանայութիւն:

ի յե Սե սարկաւագունս՝ ըստ պիտոյից արժան է
առնել, որչափ տեղիքն եւ պէտքն խնդրեսցին, եւ
մի աւելի ինչ, զի մի ցովութիւն լինիցի:

Անտ. Սպիսկոպոս ոչ է արժան ձեռնադրել՝ առանց
ժթ յձգ ժողովոց եպիսկոպոսաց՝ եւ առաւել՝ որ մայրաքա-
ղաքաց եպիսկոպոսն իցէ՝ յիշխանութենէ անտի,
այլ սմա ամենայն իրօք պարտ և զատչաճ է անդ լի-
նել. լուսագոյն եւս է՝ զի ամենեքին՝ որ առ նովաւ
իցեն յիշխանութեան՝ լծակիցք ընդ նմա իցեն, զորս
արժան է առ իւր կոչել թղթով, որ մայրաքաղա-
քաց եպիսկոպոսն է, և եթէ եկեսցեն ամենեքեան,
ահա բարի եղև, ապա եթէ՝ դժուարագոյն է այս
լինել, մեծ մասին ի նոցանէ գալ արժան է, կամ
թղթով սիահամուր լինել. եւ այսպէս հանդերձ բազ
մօք գալով՝ կամ հաւանելով, հաստատել զայնպիսին:

ի տեղւոջ իւրում, յոր տեղի օծան, ապա եթէ՝ ալ ինչ, որ արտաքոյ քան զսահմանեալսն առնեցեն, անուժ և անհաստատ լիցի ձեռնադրութիւնն, ապա եթէ ըստ որոշելոյ և ըստ սահմանելոյ կանոնացս լիցի հաստատութիւն: Ընդդէմ իցին ոմանք՝ իրրև ի կամաց իւրեանց հակառակին. կացցէ և հաստատեցի բազմացն ընարութիւն տմենայն իմաստութեամբ և երկիւղածութեամբ:

Լաւոյ. Ձէ մարթ՝ որ առ ետեղ մկրտեալ է, մերձե-
դ յղը ցուցանել յաստիճան քահանայութեան:

Դ յղԳ Ոչ է պարտ ձեռնադրութիւնս առնել առաջի՝
ռնկնդորդաց:

Ժբ նա Վասն եպիսկոպոսաց, զի կամօք և ընտրու-
թեամբ՝ որ մայրաքաղաքաց եպիսկոպոսն է, և որ
չորըզ զնովառ եպիսկոպոսքն այսպէս զոր հաստա-
տեցին յաստիճան քահանայութեան իրրիւ իցեն՝
որք հաստատեցին՝ վարժք և փորձք ի գիտութիւն
բանի, ի հաւատս և և ի վարս:

Սարգ. Ոսիրոս եպիսկոպոս ասաց, և զայս կարևոր
Ժ նժդ գոյ կարծեմ, զի ամենայն ճշմարտիւ և խնամով
քննեցի. զի եթէ որ մեծատուն կամ քողոստիկ ի
հրապարակի է, աղաչեցի լինել եպիսկոպոս, ոչ
յառաջ նախ կարգեցի, եթէ ոչ նախասարկաւզի
և գրականագի սպասաւորութիւն կատարեցէ. զի
ըստ ամենայն աստիճան կրթել լիթէ արժանաւոր
կարծեցի, հանել ի կամարս եպիսկոպոսութեան,
յառաջագիմութեամբ անցանել կարացէ բայց կալ
յիւրաքանչիւր կարգի աստիճան, ոչ գուզնաքեայ
ժամանակի երկայնութիւն, որով ժամանակաւ հա-
ւատ նորա և վարուցն լաւութիւն, և հաստատումն
և հեզութիւն ծոնօթ լինել կարացեն, և այսպէս
արժանի առ աստուածային քահանայութիւնն՝ կար-
ծեցեալ ի մեծագոյն վայելեցէ պատիւ: Քանզի ոչ
պատեհ վարկայ ընդունել թեթևութեամբ՝ եպիսկո-
պոս կամ երես կամ սարկաւազ առ ի ձեռնադրիլ:
Քանզի այս իրաւապէս նորատունկ կարճեցի, վասն
զի՝ մանաւանդ և երջանիկն առաքեալ՝ որ հեթանո-
սաց եղև առաքեալ, երևի աբգելովն՝ վաղագոյն
զկարգաւորութիւն. քանզի երկայն ժամանակի փորձ՝
զվարսն և զիւրաքանչիւր գործ և զկամս՝ դիւրա-
գոյն տպաւորել կարացէ, ամենեքեան յասցին՝
թէ հաճոյ է նոցա, բնաւին ումեք ոչ չըջել զայ-
սոսիկ:

ԺԹ նկզ Գօղենտոս եպիսկոպոս ասաց, զիտե՞ս եղբայր Այնտիէ, եթէ յետ այնորիկ՝ անդրէն կարդաւորեալ եպիսկոպոսին՝ այսուհետեւ խաղաղութիւն հաստատեսցի. զի մի՞ նշխարք երկպառակութեան մնացեն յեկեղեցական կանոնս, թուեցաւ և որք ի Սովսիսէ կարգեցան, և որք յետիւք ի նոցանէ. քանզի նոցա և ոչ մի ինչ մեղանք գտան զամենեսին ընդունել:

Թաղ. առաք. Ժ նհե Կարձեալ լսէ առաքեալն՝ թէ ձեռնադրեսցէ զոր եպիսկոպոսն քահանայ կամ սարկաւազ, և յանցանք ինչ լինիցին առ նմա որպէս է մարդոյ, զինչ և է աղտեղութեամբ, շնութեամբ, գողութեամբ, կամ սպանութեամբ, և ի ժամ ձեռնադրութեան՝ չգիտաց որ, և ապա յետոյ ինքն զղջաց, և կամ զինչ և իցէ՝ պատճառաւօք յայտնեցան, ոչ կօրէ սպասաւորել սեղանոյն, և ոչ պատարագ մատուցանել, այլ արտաքոյ ապաշխարել գյանցանս իւր, զԺԲ ամ. ապա որ ինչ արժանն է շնորհել՝ առաջի ներքոյ բեմին սպասաւորել, և կալ ի պատուի, միայն բեկեալ սրտիւ, մինչև ցօր մահուան իւրոյ:

Աթան. Խդ շձ Հարց.— Եթէ ոք յամբոխի ձիով ընդ կռան հարկանէ՝ և սպանանէ զմարդ որ ակամայ՝ լինի քահանայութեան արժանի թէ ոչ:

Պատաս.— Վարք և կեանք մարդոյն խնդրեսցին՝ թէ սրբութեամբ են՝ իսկ վասն սպանելոյն ընդէր ոչ պահեաց աստուածային շնորհն:

Ժա շձէ Հարց.— Թէ ոք յեղբարք՝ միականի է, կամ ունչատ, կամ ձեռնատ, և վարուք, և սրբութեամբ, և գիտութեամբ կատարեալ է, սլարտ է մատուցանել ի քահանայութիւն՝ թէ ոչ:

Պատաս.— Չէ արժան:

Կե ոա Հարց.— Եթէ ոք ի տղայութենէ իւրմէ ի մէջ վանականաց սնեալ է մինչև ի չափ հասակին, և առեալ է յանձն զվարս միանձնութեան կուսութեամբ կեալ յաշխարհի. և ապա թուլանայցէ յայսմ խոստմանց, և առնէ կին, թէ՛ արժանի է քահանայութեան:

Պատաս.— Չէ արժանի քահանայութեան, վասն զի ընդ այնոսիկ համարեալ է, որոց երկուս կանայս արարեալ է:

կգ որ Հորց.— Թէ որ ի կուսութեան լիալ է, և կին առնէ, որ յառնէ մնացեալ է այրի, արժանի՞ է քա հանայութեան՝ թէ ոչ:

Պատաս.— Ոչ է արժանի, վասն զի և նորա որպէս կին՝ համարեալ է երկեակ:

կէ ոգ Հորց.— Թէ ուրուք ի տղայութեան կին արահալ է սլակաւ և օրինօք, և ի տղայութեան կինն մեռանի. և յորժամ ի չափ հասանէ, զայլ կին առնէ, և ասէ այսպէս, թէ զառաջինն ի պէտս մարմնոյ ես ոչ գիտէի ամենեկին վասն տղայութեան ժամանակին. արդ պարտ է այսպիսոյն զալ ի կարգ քահանայութեան:

Պատաս.— Չէ պարտ, վասն զի միանգամ պսակ առեալ է, այլ ոչ ևս կարէ զօրհնութեան պսակն առնուլ, յայտ է թէ՝ երկուս կին արարեալ է:

կը որ Հորց.— Թէ որ յերկնայութեան յանցաւոր եղեալ է ի մեղս, և յորժամ կնիք առնու՝ ի սրբութեան կայ և ի վարս ուղղութեան, թէ արժանի՞ է քահանայութեան:

Պատաս.— Նիթէ ի մեղաց ի բաց եկաց, արգար և սրբութեամբ եկաց, արժանի է:

Քարս. Իսկ զերկրորդ ամուսնութիւն ամենեկին իսկ է ոլա կանոնք արգելուն ի սպասաւորութենէ:

Քարս. Բ. Որ զինքն կտրեաց, մի լիցի քահանայ, զի ժգ ոձթ անձնասպան է:

ժգ ողա Նպիսկոպոս կամ երեց՝ որ զերկուս ձեռնադրութիւնս ընդունի, լուծցին ինքեանք, և առնելիքն. բայց թէ՝ վասն աստուածային խրատուն՝ արգելեալ յիւր Հայրապետէն, ապա առցէ զօծումն իւր:

իբ ողէ Քահանայութիւն՝ է որ յԱստուծոյ է, և է որ ի սատանայէ. զի որ ուրացող է, կամ արուագէտ, կամ անասնապիղծ, կամ պոռնիկ, կամ արբեցող, կամ ընչասէր, կամ մարմնազեղծ, կամ արիւնհանդ, կամ ազահ, կամ անողորմ, և լինի քահանայ, այնպիսին ի հօրէ սատանայէ է. և եթէ չեն գիտակ չար գործոց նորա՝ թէ որդի սատանայի է, նա մկրտեալն և պսակեալն ի նմանէ՝ անմեղադրելի է, վասն չգիտելոյ զչարիսն, բայց ամենայն չարիք պատահին նոցա:

ձե չլ Նիթէ որ յօժարի ի քահանայութիւն, և կին նո-

- րա ի պոռնկութեան գտանի, քահանայանալ ոչ կարէ:
- ձժդ պլ Պոռնկորդիք կամ անհաւատք՝ թէ վարժին
դպրութեամբ եւ սուրբ վարուք, մատչին ի քահա-
նայութիւն, վկայութեամբ այնոցիկ՝ որ գիտակն են,
եղիցին արժանի, զի չիք խտիր ի ձեռն աւագանին:
- Գրեգ. Սատ. Նթէ ցանկայ ոք լինել եպիսկոպոս, ահա բար-
ւոյ գործոյ ցանկացաւ, ըստ Պօղոսի, այլ ի հրամա-
նայ յելոց առաքելոցն մի՛ գտցի նուագեալ, ամենայն
բարեձեւութեամբ գնալ առ եկեղեցականն, և առ
արտաքինն, առաւել կալցի բան վարդապետու-
թեան՝ սերմանել լսողաց, որպէս և տէրն ի լերինն՝
իւրոց աշակերտացն ասաց. խրատել, բժշկել, զի մի՛
անունն Աստուծոյ անպատուեսցի ի տգիտութենէն
զի տգէտ հովիւն անպատուելի է Աստուծոյ և սըր-
բոցն. զիմորդ լինի յանձանձիչ եկեղեցւոյ Աստուծոյ,
որ անգիտանայ քննել զգիրս, որով Բանն Աստուած
առ Հրէայսն ասէր՝ ունել կեանս. և Պօղոս հրաժա-
րեցոյց ի թղթին, որ առ Տիմոթէոս եւ Տիտոս.—
Նաե հայրն մեր երկրորդ Աբրահամ ի բեմական
նախընծայ վարդապետութեան հանապազ ասէր,
ոչ կալ այնպիսեացն յակաստանի այլ լուծանել հրա-
մայէ ըստ զուստգտանաց փաստաւոր, զոր և մեծ
քաղոզն Հռովմայ, ի շրջաբերական կանոնեալ թուղթ-
սըն՝ ոչ է օծանել զայնպիսիսն, և զօծեալս լու-
ծանել: — Արդ՝ որք փառամոլութեամբ, և վասն մա-
մոնայի ձգեցան առ այսպիսի պատիւ, մերժեցին
յառաքելական Աթոռոյն. նաե որք ձեռնադրեցին
գնա, որպէս ի մէնջ Անտիոքացին, որ արծաթով
զայս նախաձեռնէր կոչելոցն. նոյնպէս և Ղուկիոս
Արիոսեան և Զոսիմոս, զի ոչ գիտացեալ զինքեանս՝
կորուստ բազմաց եղեն, փորձեցեն նախ զինքեանս,
և ապա ի պատիւն սուրբ մատիցին, որպէս ուսոյց
առաքելայն:
- Դննեւ. Համակարգքն՝ ոչ կարեն զմիմեանս յառաջ ա-
- Արիսու. ծել, եթէ յանդգնին՝ կրկին նորոգեացին: Վերինքն
առ ձգ զնորքնոցն ունին, իսկ ներքինք զվերնոցն ոչ ունին:
- Ժող. Սոյ Սթնէրորդ՝ ձեռնադրել դպիր և ապա յետ
բազում աւուրց՝ սարկաւագ, և ի կատարեալ հա-
է է սակին՝ ապա քահանայ:
- Բ. Ժող. Ասոյ. Ամենայն ձեռնադրութիւն՝ յեկեղեցի՝ որ է
ապարգէք Հոգւոյն սրբոյ, զոր տայ արժանաւորացն
առաջնոց տրծաթոյ՝ լիցի ըստ կանոնաց, զի այն ախտ
Յուդայի և Սիմօնի կախարդի է, որ խոտեցաւ և ոչ

միաբանեցաւ ընդ նոսա շնորհն Աստուծոյ, որ ի տեղիս տեղիս վասն աղքատութեան լծեալ է՝ և տգիտութեան: Այսուհետեւ արժանաւորքն միայն և գիտունքն առցին զաստիճան եպիսկոպոսութեան, մեծաւ քննութեամբ և վկայութեամբ, և թեմին կամակցութեամբ առանց կաշառաց, հասակաւ մի պակաս քան զերեսուն ամն:

գ գ Սպա զեկեալսն ի չափ հասակաւ, եւ ուսմամբ և սրբութեամբ ածցէ յաստիճան, վկայութեամբ անձաւց իւրեանց և սնուցողաց, առանց արծաթոյ, և տիօք մի պակաս քան զիկէ ամն՝ երեցն և սարկաւագն:

թ թ Գրոց դասասացքն՝ բազմաց լիցին վկայութեամբ, որ գիտունք լինին, և ամենայն գրոց տեղեակք և վարժք, և փորձ ամենայնիւ, նմանապէս և գրոց աշակերտք, ընտրութեամբ նորին, և առաւել փորձիւ և վկայութեամբ կատարելոց:

է.

ՅԱՂԱԳՍ ԱՒՈՒՐՅ ՏԵՐՈՒՆԱԿԱՆ ՏՕՆԻՅ, ԵՒ ԿԻՒՐԱԿԵԻՅ.

Առաք. Կարգեցին առաքեալք՝ և եղին հաստատութեամբ, թէ եղիցի տօն ծննդեան և յայտնութեան Տեառն և Փրկչին մերոյ, որ է զլուիս և սկիզբն տօնից և կեղեցւոյ՝ որ օր՝ Զ. Յունվար ամսոյ՝ ըստ Յունվարի թուոյ և մեծապէս խմբեսցին զտօնն զայն՝ ցնծութեամբ և ուրախութեամբ, սաղմոսիւք և օրհնութեամբ և երգօք հոգևորօք, ընթերցին գիրք մարգարէականք և առաքելականք:

ժ ժ Կարգեցին առաքեալք՝ և եղին հաստատութեամբ՝ թէ զկնի պատեքին կատարեսցեն Մ. օր, յետ յարութեան նորա, և արասցեն տօն յիշատակի վերացման նորա սու Հայր յերկինս փառաւորեալ:

ժա ժա Կարգեցին առաքեալք՝ և եղին հաստատութեամբ, թէ ի Զատիէն մինչեւ ի քառասներորդ ընկերացման Տեառն, ուրախութիւն և ցնծութիւն լիցի. զի աւուրք յարութեան են, և փեսայն յառաջատի. ապա յետ տօնի վերացման պահեսցեն: Նւ. դարձեալ յիսներորդ տօն կատարեսցին՝ իբրեւ զառաջին Զատիկին դառն զենցի:

Պանդր. Եթէ որ իբրեւ ի կարծիս պահոց՝ արհամար-
ժը յծը հեացէ զօր կիւրակէի, և ի պահոց թիւ անկ կամ ի
գործ, որպէս զայլ աւուրս. ոչ գացէ հանգիստ յար-
քայութեան Աստուծոյ, և ի մեծի ժողովոյն նզովեալ
և մերժեալ եղիցի:

Լաւող. Ձէ արժան քրիստոնէից՝ զՀրէից վարս ունել
իթ նծը և բանկագուշել և դատարկացունել զօր չարա-
թուն, այլ գործել արժան է. բայց զօր կիւրակէին
պատուել արժան է, և հանգչել որպէս քրիստոնեայք,
ապա եթէ՝ գացի որ հրէաբար, նզովեալ լիցի:

Գրեզ. Պարտ է քրիստոնէից պատուել զօր կիւրակէի,
Լուս. աղօթել և հանգչիլ ի նմա, ապա եթէ որ պահեացէ
իբ շէ հրէաբար՝ նզովեսցի ի Քրիստոսէ:

Բարս. Բ. Որ զօր կիւրակէին ոչ պատուեն, կամ յառաջ
հե չծ քան զարձակել քահանայի ի թատերո ընթանան,
կամ յայլ սատանալական զբաղմունս, ընդ խաչա-
հանունսն եղիցին:

ձ չծե Որ զօր կիւրակէի և զՊենտէկոստէ՝ զպահօք
արկանէ, քան զկարգեալս յառաքելոց: նզովեալ
եղիցի:

ձա չծզ Որ աւողջ մարմնով եւ կատարեալ հասակաւ.
և յառաջ քան զարձակիլ ժողովրդեան՝ յաւուր կիւ-
րակէի ճաշակէ, նզովեալ լիցի, և մի ամ ապաշ-
խարեսցէ:

ճէ չծբ Յաւուր կիւրակէի՝ մի որ իշխեսցէ գործել,
բայց միայն զկերակուրսն, զի զհիւրսն ընկալցին,
և աղօթից ստէպ կացցին:

ճկե սլխա Այր հաւատացեալ՝ որ յաւուր կիւրակէի զձայն
աւետարանի ոչ լսէ, ընդ խաչահանունսն է, բայց թէ
անհնարին է:

Գրեզ. Կարգեսցէ զտօնս տէրունականս եպիսկոպոսն՝
Աստ. իւրոյ եկեղեցեացն հրաման տալ կանոնական, ի Զ.
իթ ջհզ Յուն վարի տօն ծննդեան և յայտնութեան Փրկչին
մերոյ. ի ԺՂ. Փետրուարի եկաւորին ի տաճարն
քառասնօրեայ:

1 ջհէ Տօն սրբոյ պասեքին՝ յետ հասարակելոյ տուն-
ջեան և զիշերոյ, պահք սրբոյ պասեքին՝ Խ. օր,
հանգերձ չարաթիւ և կիւրակէիւ, որպէս կանոնեցին
առաքեալք Տեառն, և սուրբ Տիեզերական ժողովն՝
ՅԺԸ—ից հարցն, որ ի Նիկիա Բիւթանացւոց ժողո-
վեցան: Եւ լուծանեմք ի չարաթիւ և ի կիւրակէի

պաշտամտմբքն միայն և սուրբ և մեղաքաւիչ պատարագաւն, այլ ոչ ըմպելեօք կամ պարարտ կերակրովք:

լա նղը

Տօն յարութեան Տեառն՝ երկրորդ Զատիկն՝ Նոր-Կիւրակէն: Համբարձմանն Տեառն քաւասնօրեայ երեսնալ յերկրի, ի յօբելեանսն՝ գալուստ Հոգւոյն սրբոյ:

Յովհ.

Նշուս.

ա ոհա

Կանոնք և սահմանք, զոր բնդունի եկեղեցի՝ ի տօն ծննդեան և յայտնութեան Տեառն մերոյ և Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, և ուխտադրութիւն հաւատացելոց՝ այսպէս, բայց յաւուրս շաբաթու և միաշաբաթի. պառաջկայսն չափել, պահովք ապաշխարողաց և ալբեաց քահանայից, և ուխտի մանկանց եկեղեցւոյ, գառաջիկայսն պահել պահօք յօտարամուտ իսրհրդոց, զաւուրս ևս ութ՝ բովանդակ հաւատացելոց, զչաբաթ և զմիաշաբաթն, բնդ նմին ծերք և տղայք պահեսցին, և զտօն աստուածայայտնութեան, յորում առհար գիպեսցի՝ կատարեսցեն՝ զծննդեան և զմկրտութեան, վասն զի աստուածաւ յինք ևն և փրկագործ:

ս. Հիպոդ.

ա ոհր

Ըստ աւետեաց յիշատակին, իննամեայ ծրնեալ Տէրն իմ, և երեսնամեայ մկրտեցաւ ի նմին աւուր՝ ըստ Գուկասու աւետարանչին. «Եւ Յիսուս էր իբրև ամաց երեսնից». և յետ սակաւուց զմկրտութենէն ճառէ, վասն զի աննման էր յայլում աւուր ծնանիլ Բանին Աստուծոյ, և յայլում մկրտիլ, և թերահաւատութիւն ի միջի արկանել, զի զայլ ծնեալ և զայլ մկրտեալ խոստովանեցան, վասն զի՝ երկուս որդիս, և երկուս բնութիւնս, և երկուս դէմս խոստովանեցան, և այնր աղագու՝ յերկուս տօնս յեղափոխեցին, որք ոչ հնազանդեցան առաքելական հրամանին, և անհնազանդք էին և ուխտադրութք: Իսկ եկեղեցին հաստատեցաւ այսպիսի տօնիւք, ի միում աւուր տօնել զծննդեանն և զմկրտութեանն, և պատուել՝ այսպէս՝ այրիք և ապաշխարողք և եկեղեցւոյ մանկունք, քահանայք և վանականք, եօթնից յեօթնեակ չափեսցեն պահօք. բայց միայն ի շաբաթին և ի միաշաբաթին, և յաւուրս տօնեկին, Ըօր համօրէն հաւատացելոց եղիցի պահք, շաբաթն և միաշաբաթն՝ և յաւուր՝ յորում գիպեսցի՝ տօն Տեառն կատարեսցին:

Նեկա.

Հուլմ.

եպիս.

Սահմանք և ուղղափառութիւնք, որ վայել է եկեղեցւոյ, յառաքելոց հրամանացն հաստատեալ,

ա ունի ընդ նոսին ընկալաք և աւանդեմք եկեղեցւոյ Բրիստոսի, զոր սուրբ Հարք հաճութեամբ ընկալան, ըստ Սովսիստան եօթնեկին՝ եօթնէից եօթնեակը ունին՝ զազատութիւն ի մարմնական ծառայութիւնէն: Իսկ Բրիստոսի եօթնեակքն՝ զոր ընկալաւ եկեղեցի, ունի զազատութիւն անծառայական, որ ի ծնունդն հնչեաց Բրիստոս ի ծագս հեթանոսաց. և այսպէս՝ ուխտագրութեամբ պատուեալ միայնացեալք անպատականք, քաղաքակաւք, սալաշխարողք և այլիք, սրբասնեալ մանկունք եկեղեցւոյ ուխտիւ յանձին կալեալ պահօք և աղօթիւք, զաւուրս քառասուն. բայց համօրէն հաւատացեալք, ծերք և տղայք՝ զութիւն օրն, զչարաթն և զմիաշարաթն ընդ նմին պահեսցեն, և զտօն աստուածայայտութեան՝ զծննդեանն ասեմ և զմկրտութեան, վասն զի աստուածայինք և տէրունականք՝ յաւուր՝ յորում գիպեսցի, ի նմին կատարեսցին:

Մեղիտեպիս.

Այս գրեցաւ վասն միանալոյ բանին Աստուծոյ ընդ մեզ ծննդեամբ ի սրբոյ կուսէն, մի յերկուց միացեալ, անշփոթ և անորիշ ի միմեանց միացեալ, և մի լեալ տնքակտելի, տօնեմք ըստ հրեշտակի աւետարացն. իննամսեայ զծնունդն, ութօրեայ զթրպատութիւն, քառասնօրեայ զգալն ի տաճարն՝ ի լրումն օրինաց, երեսնամսեայ զմկրտութիւնն, և պատուել յայսպէս՝ զծնունդն և զմկրտութիւնն ի նմին աւուր տօնել. եօթնեակօք չափ պահել կրօնաւորաց և քահանայից ապաշխարողաց և այլեաց և ուխտի մանկանց եկեղեցւոյ՝ պահել միապէս, Խ. օր. բայց միայն զչարաթն և զմիաշարաթն ընդ նմին պահեսցեն ծերք և զինուորք և եկեղեցւոյ մանկունք որպէս զաւուրս յօբելեանս. բայց զտօն աստուածայայտութեան՝ յաւուր յորում հանգիպեսցի, ի նմին աւուր տօնեսցեն, տօն ծննդեան և յայտնութեան:

ՊԼԵՐ.

Թէ ոչ առաւելուցու արդարութիւն ձեր՝ առաւել քան զդպրացն և զփարիսեցւոց, և թէ որ պակասեալ գտցի, որպիսի պատժոյ պատժապարտ գտանիցի. զի եթէ հրեշտակաց խօսիւք հաստատեցաւ բանն, և ամենաստուգանողն պատժապարտեցաւ. քանի՜ ևս պատուհաս ի վերայ յանցանաց՝ որ ի վերայ կատարելութեան՝ թերակատարք գտանիցին: Զի փարիսեցին պարծէր, պահեմ երկիցս ի չարաթն. և որք ուխտագրութեմք գտանիցին, քան զփարիսեցին՝ ևս հաճոյանաց արժանի են նոքա, որ ոչ առաւելան արդարութեամբ, այլ և սպաւսեալ ևս

գտան, և այս յետին անմոտութիւն է, զի յօրինացն հրաժարին. և ի շնորհս ոչ դադարին, և զինչ կսմին լինել՝ քաջ գիտեմ, ի հեթանոսութիւն կամին դառնալ և ի զոհարեր ձենճերսն վայելել: Վասն զի նախնիքն՝ երկուս առուրս ի շաքաթուն սլահեցին, զմին՝ վասն բանսարկուն յանցանաց՝ և Նւայի անկմանն, և զմիւսն՝ Ագամայ պատրանացն և ելանելոյն ի դրախտէն, և վասն այնպիսի պատճառանաց՝ հարքն մեր զյիշատակ սրբոց առուրցս այսոցիկ, յառաջակայսն անցուցին. բայց միայն զԱստուծոյն և զԱստուածորդւոյն՝ ուր և հանդիպեցցի՝ կատարել զայն. զի Աստուած է և զամենայն լուծանէ, զծննդեանն ստեմ և զմկրտութեան. զինա ծումացուցանէ առուրս Ը. համօրէն ամենայն հաւատացելոց, զշաքաթն և զմիաշաքաթն, և զտօն Աստուածայայտութեան, յորում առւր դիպեցցի կատարեսցին:

Առկը.

Հանդէս ՅԺԸ-իցն՝ յառուրս մեծին Կոստանդիանոսի ժողովոյն՝ հաստատուելին ի մի սահման հաւատոյ, այլք յօժարէին զառաքելականն հաստատել զկարգս, բայց Նւսերի, Պանփիլիա, և Սթանաս եպիսկոպոս Աղէքսանդրիոյ, միաձայնեալ միաբանեցին զսորբ եպիսկոպոսն, և հաստատեցին ըստ Մովսիսեան յօրելինին՝ զտօն սլասեքին. վասնորոյ առաքելաբ՝ յողորմեան հաստատեցին. և այլք ըստ լուսնին՝ յերեսներեակն կատարէին: Բայց Նւսերի, Պանփիլիա երկրորդ առաքելոցն՝ փոխանակ Մովսիսեան փողոյն՝ զգարբիչեան փողն ետես ի վերայ վիմին. փսխանակ անդ ազատութեան դատապարտելոցն, աստ օտարացելոցն ժողովումն Նսայեայ ձայնն յայտնէ, թէ իցեն մեղք ձեր արեամբ թաթաւսլ, յասրութիւն վերաբերից, եթէ իցեն մեղք ձեր կռամոլութեամբ խցեալ՝ ի ձեան սպիտակութիւն ածից: Սա յիսկզբանց եօթնեկին՝ ելև սկիւրքն ըստ կարգին Մովսիսի օրինադրութեան. զոր օրինակ՝ ի Մովսիսեան եօթնեկին, չարար թողութիւն մինչև ցՄ-նեակն, նոյնպէս և աստ չերիի խարոց ի միջի մինչև ցՄ. օր. ըստ այնմ չափեցից, և այս եղիցի կարգադրութիւն հաւատոյ, և եթէ որ ի սմանէ զօր թիրացուցանէ ի շաքաթու կամ ի միաշաքաթու որկրամոլութեամբ, ստկս անսրժան կերակրոց, իբրև և խայտառակ խորհրդով ընդդէմ Հարցն, միոյն փոխարէն՝ քառասուն պահեսցէ, տուգանս յեկեղեցին՝ ըստ կանոնի հրամանացն տացէ:

Եւ ոյիլը

Նւ որ զառաքելական սահմանս կանոնաց քայ-

քային, որպէս պատուիրեցին, թէ ի շորեքշարաթի
և յուրբաթի, հասարակաց հաւատացելոց՝ ուխտ
պահոց եղիցին, և որք լուծանեն զ՝ քամանս առա-
քելականս, իբրև աւուր եօթանց շաբաթուց պա-
հոցն՝ պատժապարտեսցին. եթէ որ մասամբք տօ-
նախմբութեամբք յանդգնեսցի ապա որովայնի, ե-
ղիպտական բազում աստուածոցն հաւատալէ, որ ոչ
փրկութեան տօն կատարեն, և որք միաբանին այսմ
կանոնիս մեր՝ հաւասարին, և որք ընդդէմ հակա-
ռակին. ի մէնջ և յեկեղեցւոյ նզովեսցին:

Դիմես.

ա ռհթ Զի արժանացաւ զԱստուած բանն հօր՝ յառաջ
բան զժամանակս ծնեալ, և ժամանակաւ ծնեալ՝
կեանս աշխարհի ընծայել. վասնորոյ և Աստուածա-
ծին, և եկեղեցի հեթանոսաց հրապարակագոյ ձայն-
նիւ՝ ամ յամէ տօնախմբէ գլխատակ նորա, զի այս-
պէս՝ մեծարգի արար զորդիս մարդկան, ըստ ոյդ-
ւոյ իւրում, պատուեսցուք զյիշատակս նորա՝ մեծա-
պայծառ տօնիւք ի միաշարաթի աւուր, ներբողիւք
զերգս օրհնութեան մատուցանեմք որդւոյ իւրում:

Մանուկի

ա ռձ Ի ձեռն Աստուծոյ իմանալի մեծի՝ հաստատեցաւ
տօնախմբութիւն սրբոյ խաչին՝ ըստ հոռոմոց տու-
մարին, ի ԺԿ. սեպտեմբերի, ոչ ի նմին աւուր կա-
տարել զտօնախմբութիւն, զի հանապազ ի նոյն
յարութեան չքնաղ եղանակաւոր ձայնիւք պատուին
տօնք աւերուին խաչին. Վասնորոյ հարկեցաք ոչ
յայլ օր տօնել, այլ ընդ Քրիստոսի յարութեան՝
զփրկագործ տօնախմբութիւն տէրունական խաչին:

Յովհ.

Իմաստ.

իզ ռմթ

Պարտ և արժան է ի յայտնութեան աւուր կա-
տարել զչրոյն օրհնութիւն ի վերայ ջուրցն, ըստ
պատշաճի ի տեղիսն հանգիսեալ ձէթ արկանելով ի
նմա և աղօթս մատուցանելով, ի ձեռն այնորիկ յի-
շատակել զգ.ռ ի Փրկչէն վասն մեր ի Յորդանան
զմկրտութիւնն, որպէս և ի զալստեան աւուրն՝ ոստս
բառնալ և ճոճանակս շարժել, զնմանութիւն բերե-
լով մանկանց եբրայեցւոց ծափելոյն և ոստս մա-
տուցանելոյն, զի և աշխարհիս մերոյ մարդկան և ա-
մենայն քրիստոնէից՝ աւանդութեամբ կալեալ է զնոյն:

Լ ռմթգ

Արժան է ի յայտնութեան աւուր՝ ի Մատթէո-
սի գլխոյն, զմկրտութեան կարգին ընթեռնուլ զԱ-
ւետարանն, այլ յամենայն իսկ ութօրեայս խառնել
պատշաճ համարիմ ընդ ծննդեան աւետարանս՝ ըզ-
մկրտութեան աւետարանսն. զի որպէս տօնն հասա-
րակաց, երկուցունց հասարակաբար պարտի լինել
կարգացմունքն և պաշտօնն:

X

Պատնէշը խորտակուած էր: Միւս օրը երեսան վեհերոտ հետաքրքրութեամբ ներս մտաւ ընդունարան, ուր նա ոտք չէր դրել այն օրուանից, երբ քաղաքացի օտարոտի հիւրը, որ սարսափելի ցասկոտ-ճչուն էր թուացել իրեն, բուն էր դրել այդտեղ: Իսկ այժմ այդ հիւրի երէկուայ երգերը քաղցրացրել էին նրա ունկը և դէպի գործիքն ունեցած յարաբերութիւնը փոխել: Առաջուայ վեհերկոտութեան վերջին մնացորդներով մօտեցաւ այն տեղին, ուր դաշնամուրն էր դրած, մի փոքր հեռու կանգ առաւ ու ականջ դրեց: Ընդունարանում ոչ ոք չկար: Մայրը գործը ձեռին միւս սենեակում նստած էր գահաւորակի վրայ և, շունչը բռնած, նայում էր ու զուարճանում նրա ամեն մի շարժումով, մանկան ջղալին դէմքի վրայ երևացող զգացումների ամեն մի փոփոխութեամբ:

Հեռուից ձեռները մեկնած՝ նա շօշափեց դաշնամուրի յղկած մակերևութը և իսկոյն երկչոտութեամբ ետ-ետ քաշուեցաւ: Մի երկու անգամ այս փորձն անելով, նա աւելի մօտ գնաց և սկսաւ ուշադրութեամբ զննել գործիքը, մինչև գետին խոնարհեցաւ, որպէս զի դաշնամուրի ոտները շօշափէ և ազատ կողմերից անցաւ դաշնամուրի սլառլոտքը: Վերջապէս նրա ձեռները յղկած ստեղներին դիպան:

Լարի մեղմ հնչիւնը անվստահ կերպով թրթռաց օդի մէջ: Երեսան երկար ժամանակ ունկնդրած լսում էր հնչիւնի տատանումները, որոնք մօր լսելիքի համար անհետացած էին, և ապա խորին ուշադրութեամբ շարժեց միւս ստեղներ: Այնուհետև նա իւր ձեռքը անցկացրեց ամբողջ ստեղնաշարի վրայով և հասաւ բարձր

հնչման ձայներին: Նա ամեն մի ձայնը հանելուց յետոյ կանգ էր առնում, և ձայները երերում էին, դողդողում և օդի մէջ մարում: Կոյրի դէմքը լարուած ուշադրութեան հետ արտայայտում էր նաև գոհունակութիւն: Ըստ երևութին նա զուարճանում էր ամեն մի ձայնով, և արդէն տարրական ձայների վերաբերմամբ, որ ապագայ մեղեդիի բաղադրիչ մասերն էին կազմելու, ցոյց տուած զգաստ ուշիմութիւնը առհաւատչեայ էր, որ նա արուեստագէտ պիտի դառնար:

Բայց միևնոյն ժամանակ թւում էր, թէ կոյրը մի տեսակ առանձին յատկութիւն էլ էր տալիս ամեն մի հնչիւնին— երբ որ նրա մատների տակից դուրս էր թռչում բարձր աստիճանի ուրախ և պայծառ հնչիւնը, նա իւր զուարթացած դէմքը վեր էր բարձրացնում, ասես թէ դէպի վերև ճանապարհ դնելիս լինէր այդ բարձրահնչիւն թռչող ձայնին: Ընդհակառակն, բամբի թաւ, հազիւ լսելի ու խուլ դողդողոցի վրայ խոնարհեցնում էր ականջը. նրան թւում էր, թէ այդ ծանր հնչիւնը պէտք է որ անպատճառ խոնարհ գլորուելիս լինի երկրի վրայով և ցիրուցան լինելով յատակի վրայ, գնայ հեռաւոր անկիւններում անհետանայ:

XI

Քեռի Մակսիմը լոկ համբերատար էր դէպի այս բոլոր երաժշտական փորձերը: Որքան էլ տարօրինակ թուի, բայց և այնպէս մանկան այսքան որոշակի ցոյց տուած հակումները երկու տեսակ մտքեր էին ծնեցնում անկար զինուորականի մէջ: Մի կողմից երաժշտական բոլուն ձգտումն ապացոյց էր նրա անկասկածելի ընդունին երաժշտական ընդունակութիւններին և, այսպէսով, մասամբ էլ որոշւում էր նրա հնարաւոր ապա-

դան: Միւս կողմից հիասթափման անորոշ զգացումը խառնուում էր այդ գիտակցութեանը:

— Ի հարկէ, — մտածում էր նա, — երաժշտութիւնը նոյնպէս մեծ ոյժ է, որի միջոցով հնարաւոր է ամբօխի սրտին տիրել: Նա, կոյրը, կարող է հաւաքել հարիւրաւոր հագնուած-զուգուած պճնասէր պարոններ ու տիկիներ, ու նրանց համար ածել զանազան տեսակ... «վայլսեր» ու «նոկտիւրներ» ¹⁾ (ուղիղն ասած, քեռի Մակսիմի երաժշտական հմտութիւնը «վայլսերից» ու «նոկտիւրներից» դէնը չէր գնում), իսկ նրանք մանրիկ թաշկինակներով կ'սրբեն իրենց աչքի արտասուքը: Ե՛հ, գրողը տանի. այդ չէր իմ ուզածս. բայց ինչ արած: Երեխան կոյր է, թող ուրեմն կեանքի մէջ դառնայ այն, ինչ որ կարող է: Բայց ասես թէ աւելի լաւ էր, որ երգիւ ընտրէր: Երգը լոկ անորոշակի հեշտացած ականջին չէ սնունդ տալիս: Նա պատկերներ է տալիս, մարդուս գլխում միտք ծնեցնում, իսկ սրտում արիութիւն:

— Ե՛յ, Իօխիմ, — ասաց նա մի երեկոյ կոյրի ետեւից Իօխիմի մօտ գնալով: — Սրի, դէն գցի քու այդ սուլիչդ: Դա վայել է փողոցի երեխաներին կամ դաշտի գառնարածներին, իսկ դու՛հօ ահագին մարդ ես, չնայելով որ այդ տխմար Մարիան բոլորովին քեզ ոչխար է

¹⁾ «Վայլսը» Լրոպական պար է, բայց իսկապէս՝ գերմանական է և $\frac{3}{4}$ կաճ $\frac{3}{8}$ բաղխում ունի. յայտնի են Շտրաուս-հօր, բայց առաւել Շտրաուս-որդու վայլսերը: Վերջինս վայլսերի թագաւոր մականունն էր ստացած:

«Նոկտիւրնը» — երաժշտական առանձին տեսակ պիէսներ են, որոնք մեղկ — անըջային բնաւորութիւն ունեն, բայց որոշ ձև չունին և սովորաբար գիշերային խաղաղութեան ժամանակ են ածուում: Դրա ծագումը հին չէ. այլ Ֆիլդի և Շոպէնի ժամանակից:

դարձրել: Թիու. մինչև անգամ քու տեղդ ես եմ ամա-
չում, Աստուած վկայ: Աղջիկը քեզնից երես է դարձ-
րել, իսկ դու թթուե՛լ, մնացել ես: Հէնց մի գլուխ շրվ-
վացնում ես ու շվվացնում, հէնց իմանաս ցանցն ըն-
կած լոր լինիս:

Իօխիմը լսեց զայրագնած պանի այս երկար կշտամ-
բանքն ու մթնում ինքն իրեն ծիծաղեց նրա անառիթ
ցասման վրայ: Բայց երախաներ ու գառնարած բառե-
րը թեթևակի վերաւորանք պատճառեցին նրան:

— Այդպէս մի ասէք. պանէ, — խօսեց նա: — Ուկ-
րայնայում ոչ մի հովուի մօտ այսպիսի սրինգ չէք գըտ-
նիլ, ուր մնաց գառնարածների մօտ...: Եղածները բո-
լորն էլ սուլիչներ են միայն, մինչդեռ սա... այ, ինք-
ներդ դատեցէք:

Նա իւր մատները բոլոր ծակերի վրայ զրեց ու
սրնգի վրայ միւկնոյն ձայնի առաջին և երկրորդ ութ-
ներեակի հնչիւններն արձակեց. ու ինքը զուարճանում
էր այդ լիահնչիւն ձայներով: Մաքսիմը թքեց:

— Թիո՛ւ. քո տունը չքանդուի. բոլորովին ցնդուել
է այս գետդան: Ինչքո՞ւ է քու սրինգդ: Դրանք ամեն-
քըն էլ մէկ բան են՝ սրինգներն էլ, կանայքն էլ՝ քու
Մարիայիդ էլ հետը հաշուած: Ա՛յ ինչ եմ ասում թէ
մի երգ երգէիր... մի լաւ պապենական հին երգ:

Մակսիմ Եացենկոն, որ մալառոս էր, շատ պարզ
վարմունք ունէր գիւղացիների ու ծառաների հետ: Նա
յաճախ կանչվառում ու հայհոյում էր, բայց ոչ ոք չէր
վերաւորւում նրանից, ուստի և ծառաները թէև պատ-
կառում էին նրանից, բայց միւկնոյն ժամանակ բոլորո-
վին ազատօրէն էին վարւում հետը:

— Ի՛նչ ասեմ, — պատասխանեց Իօխիմը պանի ա-
ռաջարկութեանը: — Մի ժամանակ ես էլ ուրիշներից
պակաս չէի երգում: Բայց իցէ թէ մեր գեղջկական եր-

գըն էլ ձեզ դիւր չգալ, պանէ,— թեթեակի խայթեց նա իւր խօսակցին:

— Է՛հ, դուրս ես տալիս, էլի,— ասաց Մակսիմը,— լաւ երգը սրնգի թափն է. միայն պէտք է երգել իմանալ: Ապա՛, Պետրուսիկ, թող Իօսիմը երգէ, մենք լըսենք: Բայց կը հասկանան արդեօք...:

— Գեղջկական երգ պիտի ասէ,— հարցրեց երեխան: — Գեղջկական լեզուն հասկանում եմ:

Մակսիմը հառաչեց:

— Է՛հ, տղաս: Գեղջկական երգեր չեն դրանք...: Այլ հօր, ազատ ազգի երգեր են: Քու մայրական պապերդ նրանց երգում էին Դնեպրի ու Դոնի տափաստաններում և Սև ծովի վրայ...: Է՛հ, մի ժամանակ դու էլ այդ կը հասկանաս. իսկ այժմ ես ուրիշ բանից եմ վախում:

Արդարեւ, Մակսիմը վախենում էր, որ մի ուրիշ բան անհասկանալի կը մնայ երեխի համար: Նա կարծում էր, թէ վիպական երգի պայծառ պատկերները մարդու սրտին ազդելու համար անպատճառ տեսողական պատկերացումն է հարկաւոր: Նա վախենում էր, որ մանկական խաւար գլուխը անկարող կլինի ըմբռնելու ժողովրդական բանաստեղծութեան պատկերաւոր լեզուն: Նա մոռացել էր, որ հին բայանները և Ուկրայինայի կորգարներն ու փանդիւ ածողները ¹⁾ մեծ մասամբ կոյրեր էին: Չճարիտ է, թէև շատ անգամ

¹⁾ Ժողովրդական երգիչներ ու նուագածուներ եղել են բոլոր ազգերի մէջ եւ. հին ժամանակները մեզանու յայտնի են եղել Քողթան երգիչները, իսկ այժմ աշուղները: Հնում յայտնի էին Յունաստանում ռապսօդները, Սկանդինաւիայում սկալդները, Սլաւեանների մէջ բայանները: Ներկայումս Ռուսիայում աշուղները կոչւում են կորգար կամ բանդուրիստ (բանդուրան քնարի նման մի գործիք է 8—24 լարով): Ծ. Թ.

աղքատութիւնը , հաշմանդամութիւնը մարդկանց ստիպում էին քնար կամ փանդիւ ձեռք առնել՝ նրանցով ողորմութիւն հաւաքելու համար: Բայց դրանք բոլորն էլ հօ խռատ ձայնով աղքատներ ու մուրացկաններ չէին միայն, և դրանք բոլորն էլ ծերութեան հասակում հօ չէին կուրացել: Կուրութիւնը տեսանելի աշխարհւոյ ծածկում է խաւարչտին քողով, որը, իհարկէ, իջնում է ուղեղի վրայ և զժուարացնում ու ճնշում նրա աշխատութիւնը, բայց և այնպէս ժառանգական պատկերացումներից և ուրիշ ճանապարհներով ստացուած տպաւորութիւններից ուղեղը մթութեան մէջ ստեղծում է իւր սեպհական աշխարհը, — թէև տխուր, վշտակոծ և շամանդաղով պատած, բայց և ոչ զուրկ իւրատեսակ, անորոշ բանաստեղծութիւնից:

XII

Մակսիմն ու երեխան նստեցին խոտի վրայ, իսկ Խօխիմը թեք ընկաւ իւր նստարանի վրայ (այս դիրքն աւելի էր համապատասխանում նրա արուեստգիտական տրամադրութեան) և, փոքր ինչ մտածելուց լետոյ ըսկըսաւ երգել: Պատահաբար էր թէ զգաստ բնագդմամբ՝ խիստ աջող էր նրա ընտրութիւնը: Նա այս պատմական պատկերն էր ընտրել.

Ой, тамъ на горѣ, тай жѣнці жнутъ... ¹⁾

Ով որ լսել է ժողովրդական այս սքանչելի երգը պատշաճաւոր կերպով ասելիս, անշուշտ նրա յիշողութեան վրայ խորը տպաւորուած կլինի այդ երգի բարձր, երկար, ասես թէ պատմական յիշողութեան թախիժով

¹⁾ Է՛յ, էս սարի վրէն, սարի վրէն
Հնձուորները հունձ են անում.

Համակուած տարօրինակ եղանակը: Նրա մէջ ոչ անցքերի նկարագիր կայ, ոչ արիւնահեղ կոտորածներ և ոչ էլ քաջազնական սխրագործութիւններ: Դա ոչ էլ կազակի հրաժեշտն է իւր սիրուհուն, ոչ յանդուգն ասպատակութիւն է և ոչ էլ կապոյտ ծովի ու Դանուբի վրայ մակոյկներով կատարած արշաւանք: ¹⁾ Դա մի վաղանցուկ պատկեր է միայն, որը որպէս վաղանցուկ անուրջ, որպէս պատմական անցեալի մասին տեսած ե-

¹⁾ Մալաուսիան մի ընդարձակ տափաստան լինելով միշտ հնթակայ էր թշնամիների յարձակման: Թէպէտ ռուսաց իշխանութիւնը Դնեպրի ափին հիմնուեց, բայց յետոյ հաստատուելով հիւսիս-արևելքում, Մոսկուայում, անգոր եղաւ այդ երկիրը իւր իշխանութեան տակ պահել: Մալաուսիան նախ ընկաւ Լիտվայի, ապա և Լեհաց թագաւորների ձեռքը, որոնք ամենայն հնար գործ էին դնում ժողովրդին կաթոլիկ դարձնել: Ապուստոսները սկսան խօսել լեհերէն, կրօնը փոխեցին, ժողովուրդն էլ ճորտ դարձրին: 1596 թ. մոտաւ միարարութիւնը, որով ամեն տեղ եկեղեցու մէջ պիտի ճանաչուէր պապի գերիշխանութիւնը: Մի կողմից կրօնական ու տնտեսական սոսկալի ճնշումները, միւս կողմից թաթարների և ուրիշների ասպատակութիւնները խիզախ և ազատասէր մարդկանց ստիպեցին ապստանել ապահով տեղեր և միացած ուժով կռուել իրենց հալածողների դէմ. այդտեղ մեծ դեր կատարեցին կազակները. դրանք ազատ մարդիկ էին և միայն թագաւորի իշխանութիւնն էին ճանաչում: Դրանք XV դարում մարտիկների մի ընկերութիւն կազմեցին Դնեպր գետի խութերում, Խորտից կղզում և մօտակայքում և սկսան ասպատակել Ղրիմու թաթարներին երկրները, Սև ծովի ափերը: Նրանք յաճախ ապստամբում էին Լեհաստանից և միացած Թուրքիայի հետ կռուում էին սարսափելի կոտորածներ ու աւերածոյք գործելով. բայց մեծ մասամբ, վերջ ի վերջոյ, ընկճուում էին. շատ անգամ էլ միացած լեհաց հետ պատերազմում էին Ռուսիայի դէմ: Եւ թէպէտ 1654 թ. կազակները Մալաուսիայի հետ մշտան Ռուսիայի իշխանութեան տակ, բայց չդադարեցան անկախութիւն ձեռք բերելու համար նորից ապստամբել: Մ. Թ.

րազի մի բեկոր, առ վայրկեան մի վերակենդանացել է մալառօսի յիշողութեան մէջ: Ներկայիս մի հասարակ և սոսկական օր յանկարծ նրա երևակայութեան մէջ նկարուել է այդ անորոշ, նսեմ և անհետացած պատկերը, որը տողորուած է այն առանձին թախիծով, որով համակուած է արդէն կորած հայրենի անցեալը: Անհետացած, բայց ոչ բոլորովին կորած անցեալը: Այդ անցեալն են յիշեցնում գեռ ևս բարձր կանգնած շիրմների բլրակները (խուրդան)¹⁾, որոնց մէջ հանգչում են կազակների ոսկերոտիքը, ուր կէս գիշերին կրակներ են վառուում, որտեղից գիշերները ծանր թառանջ է լսում: Դրա մասին խօսում է և ժողովրդական աւանդութիւնն ու տակաւ առ տակաւ լռող ժողովրդական երգը.

Ой, тамъ на горі, тай женці жнуть

А по-підъ горою, по-підъ зеленою

Козаки идуть,

Козаки идуть!...²⁾

Դաւարագեղ լեռան վրայ հնձուորները հունձ են անում: Իսկ լեռան ստորոտում, ներքեում, կազակ զօրքն է անցնում:

Մակսիմ Եացենկոն խորին ուշադրութեամբ լսում

¹⁾ Խուրդան թուրք-մողղական բառ է և ամբողջին է նշանակում: Խուրդանների ուսումնասիրութիւնից երեւում է, որ դրանք դամբարաններ են. դրանց մէջ գտնուած են հարկւրաւոր մարդկանց կմաղքներ եւ մեծ մասամբ պատկանում են Ռուսիայի անդրպատմական շրջանին: Ծ. Թ.

²⁾ Է՛յ, էս սարի վրէն, սարի վրէն

Հնձուորները հունձ են անում:

Կանաչ սարի, սարի փեշէն

Կապակներ անցնում

Կազակներ անցնում....:

էր այս տխուր եղանակը: Նրա երեակայութեան մէջ ծնուեց այս, ասես արեւմտոցի մեղամաղձային ճաճանշներով լուսաւորուած պատկերը, որ առաջացել էր զարմանալի կերպով երգի բովանդակութեան հետ միախառնուող հրաշալի եղանակից: Լերան վրայ, խաղաղ դաշտերում երևում են հնձուորների պատկերները՝ անձայն խոնարհած արտերի վրայ: Իսկ ներքևը, հովտի երեկոյեան ստուերների հետ միախառնուած անշշուկ անցնում են գնդերը:

По переду Дорошенко
Веде свое військо, військо запорожське,
Хорошенько. ¹⁾

Եւ պատմական երգի երկարող հնչիւնը ծփում է, ղողանջում և օգի մէջ լռում, որպէս զի այնուհետեւ կրկին ղողանջէ և աղջամուղջի միջից նորանոր պատկերներ դուրս քաշէ...:

XIII.

Մանուկը մռայլ ու տխուր դէմքով լսում էր երգը: Երբ երգիչը երգում էր լերան մասին, որի վրայ հնձուորները հունձ են անում, երեակայութիւնը Պետ. րոյսին անմիջապէս գէպի ծանօթ քարափի բարձունքը տարաւ: Նա այդ քարափը ճանաչեց նրանից, որ ներքևում հոսում է գետը՝ քարերին բաղխող հազիւ լսելի ալիքները վշշացնելով: Նա գիտէ նոյնպէս, թէ ինչ բան է հնձուորը, նա լսում է մանգաղների զնգզնգոցը ու տապալուող հասկերի խշխշոցը:

¹⁾ Զօրքի առաջ, գլուխ անցած

Գորոշենկոն դաշաղ զօրքը, զոչաղ զօրքը

Առաջ տանում:

Իսկ երբ երգի մէջ սկսան նկարագրել, թէ ինչ էր կատարուում լերան ստորոտում, կոյր ունկնդրին երևակայութիւնն անմիջապէս լերան գագաթից հովիտ իջեցրեց...

Մանգաղների զնգզնգոցը դադարեց, բայց երեխան գիտէ, որ հնձուորներն այստեղ են, լերան վրայ. նրանք մնացին, բայց հնձելու ձայնը չէ լսուում, որովհետեւ նրանք բարձր են, նոյնքան բարձր, որքան և մայրիները, որոնց աղմուկը լսում էր նա քարափի տակ կանգնած: Իսկ ներքեւը, գետափին լսուում է ձիանոնց անընդհատ, միակերպ տրոփը...: Նրանք շատ են, այնտեղ, լերան ստորոտում մթութեան մէջ տարածուած է խուլ աղմուկը: Այդ կազակներն են գալիս:

Կոյր մանուկը գիտէ նոյնպէս, թէ ինչ է նշանակում կազակ: Ծերունի Խվեդկոյին ամենքն էլ „ծեր կազակ“ են անուանում. նա ժամանակ առ ժամանակ ապարանքն է գալիս: Խվեդկոն շատ անգամ էր Պետրոյսին իւր ծնկներին նստացրել ու դողդոջուն ձեռներով նրա մազերը շոյել: Երբ երեխան իւր սովորութեան համեմատ ձեռները նրա դէմքին էր քսում, այն ժամանակ իւր դիւրագգաց մատներով շօշափում էր ծեր կազակի խորխոր կնճիռները, քաշ ընկած մեծ-մեծ բեխերը, ներս ընկած այտերը և այտերի վրայ ծերունու արտասուքը: Երգի հնչիւնների ազդեցութեամբ մանուկն այսպիսի կազակներ էր երևակայում այնտեղ, ներքեւը, լերան ստորոտում: Նրանք էլ Խվեդկոյի նման՝ երկար բեխերով, նոյնպէս կզացած, նոյնպէս ծերունի, նստած են ձիանը: Նրանք անկերպարան ստուերների նման շարժուում են խաւարի մէջ և նոյնպէս, Խվեդկոյի նման, մի բանի համար լաց են լինում. նրանք գուցէ լաց են լինում նրա համար, որ թէ լերան վրայ և թէ հովտում սփռուած են Խօխիմի երգի տխուր, եր-

կայն հառաչները—հառաչներ այն „անտես-անճանանչ կազակի“ համար, որ իւր նորատի կինը փոխել է պատերազմական տառապանքների հետ:

Մակսիմը բաւական է մի հայեացք միայն ձգէր, որ հասկանար, թէ երեխի դիւրազգած բնոյթքը, չնայելով կուրուլթեան, ընդունակ էր երգի բանաստեղծական պատկերներն ըմբռնելու:

Այսպէս էր օրինակ Դորոշենկոյի ապստամբութիւնը, որը յիշուած է սոյն գրքոյկի մէջ. նա ուզում էր միանալ Թիւրքիայի հետ, բայց ոռուսաց և լեհաց միացեալ զօրքերը յետ մղեցին սուլթանի զօրքերին: Միւսնոյն կերպով XVIII դարում ուզում էր Մազեպան շուեդացոց օգնութեամբ ապստամբել, բայց նոյնպէս անաջող անցաւ: 1775 թ. Սկստերինա կայսրուհին վերջացրեց սեչը, կազակները ցիր ու ցան եղան և ապա կազմեցին ներկայ կազակ զօրքի մի մասը:

Ընդհանրապէս կազակները ազատասէր մարդիկ էին, որ փախչելով իրենց իշխանների ու կալուածատէրների ձեռքից, բնակութիւն էին հաստատում Ռուսաց Թագաւորութեան սահմանների վրայ: Նրանք կամաց-կամաց կազմակերպուելով խումբեր էին կազմում և երկրի սահմանները պահպանում, շատ անգամ նաև երկրների տիրում, ինչպէս օրինակ Նրմակը իւր խմբով Սիբիրին տիրելով ընծայաբերեց Ռուսիային: Ծ. Թ.

Գ. ԳԼՈՒԽ.

I

Մակսիմի նախագծած կարգ ու կանոնի շնորհիւ կոյրին ամեն բանի մէջ, ուր որ հնարաւոր էր, ինքն իւր գլխին էին թողել, և այդ շատ լաւ արդիւնք ունեցաւ: Տանը նա ամենեւին անօգնական չէր թուում,

ամեն կողմ ամենայն վստահութեամբ ման էր գալիս, ինքը իւր սենեակը կարգի էր ձգում, խաղալիկներն ու իրերը որոշ կարգով դասաւորում: Բացի այդ, նրան մատչելի եղածին չափ, Մակսիմն ուշադրութիւն էր դարձնում նաև նրա մարմնական մարզանքների վրայ՝ —նա մարմնամարզութեամբ էր պարապում, իսկ վեց տարեկան միջոցին Մակսիմը նրան մի հանդարտ և փոքրիկ ձի ընծայեց: Սկզբում մայրը երևակայել անգամ չէր կարող, թէ իւր կոյր որդին ձի հեծնել կը կարողանայ, և իւր եղբօր հնճարքը կատարեալ խելացնորութիւն էր համարում: Բայց անկար գինուրականը գործ դրեց իւր բոլոր ազդեցութիւնը, և երկու երեք ամսից կոյրը թամբի վրայ պինդ նստած խնդազին արշաւում էր Խոխիմի կողքից, որը միայն պտոյտ անելու տեղերումն էր կարգադրութիւն անում:

Այսպէսով կուրութիւնը նրա մարմնական կանոնաւոր զարգացման արգելք չեղաւ և մանուկի բարոյական կազմի վրայ դրա գործած ազդեցութիւնը որքան հրեշտարաւոր էր, թուլացաւ: Նրա հասակը իւր տարիքին համեմատ բարձր էր և վայելչակազմ. դէմքը փոքր ինչ դժգոյն էր, գծերը նուրբ և արտայայտիչ: Սև մազերն աւելի ևս շուք էին տալիս դէմքի սպիտակութեան, իսկ խոշոր, մուրթ, հազիւ շարժուող աչքերը նրան իւրատեսակ, մի անգամից ուշադրութիւն գրաւող արտայայտութիւն էին տալիս: Ունքերի վրայի թեթև ծալքը, գլուխը փոքր ինչ առաջ ձգելու սովորութիւնը, դէմքի վրայից ժամանակ առ ժամանակ մի տեսակ ամպի նման անցնող թախիծի արտայայտութիւնը՝ —ահա սրանք էին միայն, որով կուրութիւնը արտայայտւում էր նրա արտաքին կերպարանքի վրայ: Ծանօթ տեղերում նրա շարժումներն ինքնավստահ էին, բայց էլի նկատելի էր, որ ընդոծին աշխոյժը ճնշուած է և միայն ժամա-

նակ առ ժամանակ է արտայայտուում ջղային բաւական բուռն ուժգնութիւններով:

II

Այժմ լսողութեան տպաւորութիւնները բոլորովին տիրապետող նշանակութիւն էին ստացել կոյրի կեանքի մէջ, ձայնական ձևերը նրա մտքի գլխաւոր ձևերն, մտաւոր աշխատութեան կենդրոնն էին դարձել: Նա երգերն ուսանում էր՝ խորամուխ լինելով նրանց դիւթիչ եղանակներին, և բովանդակութեանը ծանօթանում՝ նրան մեղեդու թախիժով, զուարթութեամբ կամ մտախոհութեամբ գեղանկարելով: Նա առաւել ևս ուշադրութեամբ ըմբռնում էր շրջապատող բնութեան ձայները և, ազօտ զգացողութիւնները միախառնելով մայրենի երգերի սովորական եղանակներին, երբեմն-երբեմն կարողանում էր դրանց համախմբելով յանպատրաստից ստեղծել մի եղանակ, որի մէջ դժուար էր որոշել, որտեղ է վերջանում ժողովրդական, ականջի սովոր եղանակը և որտեղ է սկսւում սեպհական ստեղծագործութիւնը: Նա ինքն էլ չէր կարող իւր երգերի մէջ ջոկել այդ երկու տարրերը—այնքան տնքաժանելի կերպով միաձուլուած էին նրանք: Նա շատ շուտով սովորում էր այն ամենը, ինչ որ աւանդում էր մայրը, որ դաշնամուր ածել էր սովորեցնում, բայց նա սիրում էր նաև Խօխիմի սրինգը: Դաշնամուրն աւելի ճոխ, աւելի հնչական ու աւելի լիահնչիւն էր, բայց դա սենեակումն էր դրած, մինչդեռ սրինգը կարելի էր հետը դաշտ տանել, և նրա գեղգեղանքն այնպէս տնքաժան միախառնւում էր տափաստանի մեղմ հառաչանքին, որ երբեմն Պետրոյսն ինքն էլ չէր կարողանում որոշել, թէ հփն էր հե-

ռուից աղօտ խոհեր սփռում, թէ՛ ինքն էր այդ հառաչները դուրս բերում սրնգի միջից:

Երաժշտութեան այս հրապօրը նրա մտաւոր աճելութեան կեդրոն դարձաւ. դա լցնում և բազմատեսակ էր դարձնում նրա գոյութիւնը: Մակսիմը դրանից օգուտ էր քաղում նրան իւր հայրենիքի պատմութեանը ծանօթացնելու համար, և այդ ամբողջ պատմութիւնը, որ ձայներից էր հիւսուած, անցաւ կոյրի երեւակայութեան միջով: Երգով հետաքրքրուած լինելով, նա սկսաւ ծանօթանալ նաեւ նրա մէջ երգուած հերոսների վիճակով, նրանց ճակատագրով, իւր հայրենիքի ճակատագրով: Այստեղից նրա մէջ հետաքրքրութիւն զարթեցաւ դէպի գրականութիւնը, և ինը տարեկան հասակում Մակսիմը սկսաւ իւր առաջին դասերն աւանդել նրան: Մակսիմի հմտաբար աւանդած դասերը, (որոնց համար նա ստիպուած եղաւ կոյրերին կրթելու համար գործածուող յատուկ ձևերն ուսումնասիրելու), շատ դիւր եկան տղին: Դրանք նոր տարրեր էին մըտցնում նրա հոգեկան տրամադրութեան մէջ, այսինքն որոշակութիւն ու պարզութիւն, որոնք հաւասարակշռում էին երաժշտութեան նսեմ տպաւորութիւնները:

Այսպէսով երեխան ամբողջ օրը զբաղուած էր. կարելի չէր գանգատուել, թէ նա 'նուազ տպաւորութիւն է ստանում: Թւում էր, թէ լիալիր կեանքով էր ապրում նա՝ ինչքան որ դա մատչելի էր նրան: Թւում էր դարձեալ, թէ նա իւր կուրութիւնն անգամ չէ զգում:

Մինչդեռ մի օտարօտի, ոչ-մանկական թախիժ բայց և այնպէս երևում էր նրա բնաւորութեան մէջ: Մակսիմն այդ վերագրում էր մանուկների ընկերութեան պակասութեանը և աշխատում էր այդ պակասը լրացնել:

Ապարանք բերուած գիւղացի մանուկները քաշուում էին և չէին կարողանում ազատ բացուել: Բացի տան անսովոր կարգ ու սարքից, նրանց քիչ չէր շփոթեցնում նաև «պանիչի» կուրուլթիւնը: Նրանք վեհերկոտութեամբ նայում էին նրան և, մի կողմ հաւաքուած, լուռ էին մնում կամ անհամարձակ կերպով շշնջում իրար մէջ: Բայց երբ նրանց ազատ բաց էին թողնում պարտիզում կամ դաշտում, աւելի ազատ էին զառնում և իրենց համար խաղեր յօշինում, բայց այդպիսի միջոցին էլ կոյրը անմասն էր մնում խաղին և տխուր լսում ընկերների ուրախ վազվըզոցը:

Երբեմն էլ Խօխիմը մանուկներին հաւաքում էր զլիսին ու սկսում զուարճալի հեքեաթներ և պատմութիւններ անել: Գիւղացի մանուկները, որոնց ծանօթ էին խախօշների խենդուլիկ զւերն ու խաբեբայ-վհուկները, այդ պատմութիւնները լրացնում էին իրենց սեպհական պաշարից և ժամանակը շատ զուարճալի էր անցնում: Կոյրը մեծ ուշադրութեամբ լսում էր նրանց և հետաքրքրւում էլ էր, բայց ինքը սակաւ էր ծիծաղում: Ըստ երևութին կենդանի խօսքի սրութիւնները մեծ մասամբ անմատչելի էին մնում նրա համար, և իրօք—նա ոչ պատմողի աչքերի խորամանկ փոքրիկ կրակները կարող էր տեսնել, ոչ ծիծղուն կնճիռները, ոչ երկար ընչացքների քաշքշոցը:

III

Մեր նկարագրած ժամանակից փոքր ինչ առաջ փոխուել էր մօտիկից կալուածքի «պոսսեսորը» ¹⁾: Նախկին անհանգիստ հարեանի տեղ, որը նոյն իսկ խա-

¹⁾ Հարաւ-արեւմտեան Ռուսիայում բաւական տարածուած է կապալով կալուածք վեր առնելը: Կապալառուն (տեղական

ղաղաբարոյ պան Պոպելսկու հետ էլ դատի մէջ էր մտած մի ինչ որ արտ արածացնելու խնդրի պատճառով, այժմ մերձաւոր ագարակում իւր կնոջ հետ ապրում էր ծերունի Եակուսկին: Չնայելով որ երկու ամուսինների տարիքը միասին հաշուած հարիւրից պակաս չէր լինիլ, բայց նրանք համեմատաբար դեռ մօտերքս էին ամուսնացել, որովհետեւ պան Եակուքը երկար ժամանակ չէր կարողանում կապալի համար հարկաւոր գումարը հաւաքել, ուստի և այդ պատճառով էլ ուրիշների դռներում «տնտեսի» պաշտօն էր կատարում: Իսկ պանի Ազնեշկան, երջանիկ վայրկեանի ակնկալութեամբ, որպէս պատուաւոր սենեկապանուհի ապրում էր N N գրաֆուհու մօտ: Երբ որ վերջապէս հասաւ այդ երջանիկ րոպէն և հարսն ու փեսան ձեռք ձեռքի տուած եկեղեցի մտան, արդէն վայելչատես փեսի ընչոցքի ու քեաքուլի կէսը բոլորովին սպիտակել էր, իսկ հարսի ամօթխածութեամբ կարմրատակած դէմքը նոյնպէս արծաթափայլ խոպոպներով էր զարդարուած:

Սակայն այդ հանգամանքն արգելք չեղաւ ամուսնական երջանկութեան և յամած սիրոյ պտուղն եղաւ ժիակ դուստրը, որ համարեա թէ կոյրին տարեկից էր: Ծերութեան օրերում հաստատելով իրենց բոյնը, որի մէջ նրանք, թէև պայմանական կերպով, կարող էին իրենց լիակատար տէր համարել, ծերունիներն ապրում էին խաղաղ ու համեստ, ասես թէ այդ հանգստութեամբն ու առանձնական կեանք վարելով ուզում էին իրենց վարձատրել այն ծանր կեանքի համար, որ անց

բառով «պոսսեսոր») կառավարչի նման մի բան է դառնում: Նա կալուածքի տիրոջը մի որոշ գումար է վճարում, և այնուհետև իւր ձեռներէցութիւնից է կախուած չափ կամ նուազ եկամուտ ստանալը: Ծ. 4.

էին կացրել օտարների մօտ: Նրանց վերջրած առաջին կապալի գործը մի այնքան էլ աջող չէր գնացել, ուստի և այժմ նրանք փոքր ինչ սահմանափակել էին իրենց ձեռնարկութիւնը: Սակայն այս նոր բնակարանում էլ ինչպէս իրենց սիրտն էր ուզում, այնպէս տեղաւորուեցան: Անկեանը, ուր բաղեղներով զարդարուն սրբերի պատկերներն էին դրուած, պառաւն «արմաւենու» և «մոմերի» ¹⁾ հետ պահում էր փոքրիկ տոպրակներով արօտներ ու արմտիք, որոնցով նա բժշկում էր իւր ամուսնուն և իրեն գիմող գիւղացի կանանց ու տղամարդկանց: Այդ արօտների հոտով լցուել էր ամբողջ խրճիթը և ամեն մի այցելուի լիշողութեան մէջ անլուծանելի կերպով միաւորւում էր դա այն լիշատակի հետ, որ այցելուն ստանում էր այդ փոքրիկ մաքուր տնակի, դրա խաղաղութեան և կարգ ու սարքի, և այն երկու ծերուկների մասին, որոնք մեր ժամանակուայ համար անսովոր հանգիստ կեանք էին վարում այդտեղ:

Այս ծերուկների ընկերակցութեամբ էր մեծանում նրանց միամօր աղջիկը, մի փոքրիկ աղջիկ՝ երկայն դեղձան ծամով և կապոյտ աչքերով, որոնք ամենքին էլ հէնց առաջին ծանօթութիւնից զարմացնում էին իրենց մի տեսակ արտասովոր լրջութեամբ, որը զեղում էր նրա

¹⁾ «Արմաւենու» ճիւղը համապատասխան է ռուսական «ուռի» ճիւղին, իսկ «մոմերը», որ «գրոմնիցա» են կոչւում, թափւում են մեղրամոմից և վառւում են խիստ փոթորիկների միջոցին, նոյնպէս հոգեվարքների ձեռքն են տալիս: Ծ. 2.

Իսկ հայոց մէջ սովորութիւն կայ (Խրիմ ե Նոր-Նախիջևան) Ծաղկազարդին եկեղեցուց բերած ուռիքը պահել և սաստիկ քամու ժամանակ այրել, որ քամին դադարի. իսկ մօմ չեն պահում. և եթէ պահում են — Նրուսաղեմից բերածը, որ վառւում են բերողի մահուան միջոցին: Ծ. Թ.

ամբողջ կերպարանքի վրայ: Թւում էր, թէ ծնողների տարածամ սիրոյ խաղաղութիւնը դստեր բնաւորութեան վրայ արտափայլել էր այդ ոչ-մանկական խոհականութեամբ, շարժումների կանոնաւոր ու սահուն հանդարտութեամբ, կապոյտ աչքերի մտախոհութեամբ ու խորութեամբ: Նա երբէք օտարներից խոյս չէր տալիս, ե. ըրեալների հետ ծանօթանալուց չէր քաշոււմ և մասնակցում էր նրանց խաղերին: Բայց մի այնպիսի անկեղծ ներողամտութեամբ էր անում այս ամենը, որ ասես թէ այդ բաներն իրեն համար բոլորովին կարևոր չլինէին: Իրօք, նա լիովին գոհ էր իւր սեպհական ընկերակցութիւնից՝ զբօսնելիս, ծաղիկներ հաւաքելիս, իւր խրճիկի հետ գրոյց անելիս. և այս ամենը նա մի այնպիսի լրջութեամբ էր անում, որ երբեմն թւում էր թէ ձեր առջևինը ոչ թէ երեխայ է, հապա մի փոքրիկ հասակաւոր կին:

IV

Մի անգամ Պետրոյսը գետի մօտ բլրակի վրայ մենակ էր: Արեւը մայր էր մտնում, օդի մէջ հանգստութիւն էր տիրում, միայն երեկոյեան տուն վերադարձող նախրի ձայնն էր գալիս, որը հեռաւորութեան պատճառով մեղմանում էր: Երեխան նոր էր դադարել ածելուց և ամարային երեկոյի կիսանիւրճ խոնջութեան անձնատուր եղած, ձգուել էր արօտի վրայ: Նա մի առ վայրկեան ինքնամոռացութեան մէջ էր ընկել, երբ մէկի թեթև ոտնաձայնը նրա նիւհի խանգարեց: Նա տհաճութեամբ բարձրացաւ արմուկների վրայ և ականջ դրեց: Քայլերը կանգ առան բլրակի ստորոտում: Քայլուածքը նրան անծանօթ էր:

— Ա՛յ տղայ, — յանկարծ լսեց նա մի մանկական

ձայն: — Չգիտեմ ո՞վ էր հէնց նոր այստեղ սրինգ ածողը:

Կոյրը չէր սիրում, որ իւր առանձնութիւնը խանգարեն: Ուստի և փոքր ինչ կոպտութեամբ պատասխանեց այդ հարցին:

— Ես էի...

Թեթեւ, զարմացական բացականչութիւն եղաւ այդ խօսքին պատասխան, և անմիջապէս էլ աղջկայ ձայնը պարզամիտ քաջալերական եղանակով աւելացրեց.

— Ինչքան լաւ էր:

Կոյրը լուռ մնաց:

— Ինչի՞ չէք հեռանում, — հարցրեց նա ապա լսելով, որ իւր անկոչ խօսակիցը դեռ կանգնած է:

— Ինչի՞ ես վռնտում ինձ, — հարցրեց աղջիկը իւր մաքուր միամիտ-զարմացած ձայնով:

Մանկական այս խաղաղ ձայնի հնչիւններն ախորժ տպաւորութիւն գործեցին կոյրի լսելիքի վրայ. բայց և այնպէս նա իւր առաջուայ եղանակով պատասխանեց.

— Ձեմ սիրում, որ մօտս մարդ է գալիս...

Աղջիկը ծիծաղեցաւ:

— Ա՜յ քեզ բան... մի սրան մտիկ: Միթէ սաղ աշխարհքս քոնն է և դու կարող ես մարդկանց արգելել, որ երկրի վրայ ման չգան:

— Մայրիկս ամենքին էլ հրամայել է, որ ինձ չմօտենան:

— Մայրիկդ, — մտախոհութեամբ կրկնեց աղջիկը: — Իսկ իմ մայրիկս ինձ թոյլ է տուել գետի մօտերքը զբօսնելու...:

Երեխան, ընդհանուրի զիջողամտութիւնից փոքր ինչ երես առած, այսպիսի հաստատ ընդիմաբանութեան սովոր չէր: Բարկութեան գրգիռը ջղային կոհակով ան-

ցտւ նրա դէմքի վրայով. նա բարձրացաւ տեղից և արագ-արագ և գրգռուած ասաց.

— Հեռացէք, հեռացէք, հեռացէք...

Զգիտեմ, թէ ինչպէս կվերջանար այս բանը, թէ որ այդ միջոցին ապարանքից չլսուէր Իօսիմի ձայնը, որ կոյրին թէյի էր կանչում: Պետրոյսը արագ-արագ բլրակից դէպի վայր վազեց:

— Օհ, ինչ փիս տղայ է, — այս ցտակոտ բացականչութիւնը լսեց նա իւր ետեւից:

V.

Յաջորդ օրը մանուկը, միւսնոյն տեղում նստած, մտաբերեց երէկուայ ընդհարումը: Այդ լիշողութեան մէջ գայլոյթ չկար այլ ևս: Ընդհակառակն, մինչև անգամ նա ցանկանում էր, որ կրկին գար այն աղջիկը, որի ձայնի նման հաճելի, խաղաղ ձայն դեռ երբէք չէր լսել նա: Իւր ծանօթ երեխաները բարձրաձայն գոռում էին, ծիծաղում, կուռում, լաց լինում, բայց նրանցից ոչ ոք այսքան հաճելի ձայնով չէր խօսում: Նա սկսաւ վշտանալ, որ վերաւորել էր անծանօթ աղջրկան, և նա, հաւանականօրէն, այլ ևս երբէք չի վերադառնալ:

Յիրաւի, աղջիկը երեք օր բոլորովին չեկաւ: Իսկ չորրորդ օրը Պետրոյսը ներքեւում, գետի ափին լսեց նրա ոտնաձայնը: Նա համրաքայլ առաջ էր գնում. գետափի կոպիճները թեթեակի շշուկ էին հանում նրա ոտների տակ. աղջիկը կամացուկ լեհական մի երգ էր երգում:

— Բան եմ ասում, — ձայն տուեց Պետրոյսը, երբ աղջիկը եկաւ, նրան հաւասարուեց: — Ե՞լի դուք էք:

Աղջիկը պատասխան չտուեց: Խճաքարերը դարձեալ

Խաշխաշում էին նրա ոտների տակ: Նա երգում էր և նրա կեղծ անհոգ ձայնի մէջ դեռ կոյրն զգում էր այն վերաւորանքը, որ ինքը հասցրել էր նրան:

Բայց մի քանի քայլ անելով անձանօթ աղջիկը կանգ առաւ: Երկու-երեք րոպէ լռութեամբ անցաւ: Այդ միջոցին նա իւր ձեռքում հաւաքած վայրի ծաղիկներից փունջ էր կազմում, իսկ կոյրը պատասխանի էր սպասում: Նա աղջկայ այս կանգ առնելն ու զրան յաջորդող լռութիւնը դիտաւորեալ արհամարհանքի վերագրեց:

— Միթէ չէք տեսնում, որ ես եմ, — մեծ արժանիքով պատասխանեց աղջիկն իւր ձեռին բռնած վայրի ծաղիկների փունջը կազմել-վերջացնելով:

Այս պարզ հարցը ցաւ պատճառեց կոյրի սրտին: Ոչինչ չպատասխանեց նա, միայն նրա ձեռները, որ յենած էին գետնին, ջղաձգաբար բռնեցին գետնի արօտը: Բայց խօսակցութիւնը սկսուած էր արդէն, և աղջիկը, դեռ էլի նոյն տեղում կանգնած ու իւր փնջով զբաղուած՝ հարցրեց նորից.

— Քեզ ո՞վ սովորեցրեց այդպէս լաւ սրինգ ածել:

— Իօխիմը սովորեցրեց, — պատասխանեց երեխան:

— Շատ լաւ: Բայց ինչո՞ւ այդպէս բարկացկոտ ես:

— Ես... ձեզ վրայ չեմ բարկանում, — ցած ձայնով ասաց նա:

— Դէ, ուրեմն ես էլ չեմ բարկանում...: Եկ միասին խաղ անենք:

— Ես չեմ կարող ձեզ հետ խաղ անել, — շփոթուած պատասխանեց կոյրը:

— Ձեւ կարող... ինչո՞ւ:

— Ա՛յնպէս:

— Բայց ինչո՞ւ ախր:

—Հէնց անպէս,—հազիւ լսելի ձայնով պատասխանեց նա և աւելի շփոթուեց:

Երբէք ոչ մինի հետ նա դեռ ևս առիթ չէր ունեցել իւր կուրուլթեան մասին խօսելու, և աղջկայ միամիտ խօսակցութեան ձևը, որ հաստատաբար առաջարկում էր իւր հարցերն ու պնդում, բուլթ ցաւ էին պատճառում նրան:

Անծանօթ աղջիկը բլուրն ի վեր բարձրացաւ:

—Ի՛նչ ծիծաղելի տղայ ես,—ներողամիտ վշտակցութեամբ խօսեց աղջիկը՝ նրա կողքին արօտի վրայ պալզելով:—Երևի այդ նրանից է, որ դու դեռ ինձ չես ճանաչում: Ա՛յ, կը ճանաչես և էլ չես վախիլ ինձանից: Իսկ ես ոչ ոքից չեմ վախում:

Նա այս ասում էր անհոգ պարզութեամբ, և կուրը լսեց, թէ ինչպէս աղջիկը մի կոյտ ծաղիկ լցրեց իւր գոգնոցի մէջ:

—Որտեղից էք հաւաքել այդ ծաղիկները,—հարցրեց նա:

—Այնտեղից,—գլխով արեց նա իւր ետևը ցոյց տալով:

—Մարգագետնից:

—Ո՛չ, ան տեղից:

—Ուրեմն անտառից: Իսկ ի՛նչ ծաղիկներ են:

—Միթէ դու ծաղիկ չես ճանաչում...: Վահ, ի՛նչ տարօրինակ տղայ ես դու... Չշմարիտ շատ տարօրինակ տղայ ես...:

Երեսան մի ծաղիկ առաւ ձեռքը. նա մատներով արագութեամբ ու թեթևութեամբ շօշափեց ծաղկի տերևներն ու պսակը:

—Սա եղածաղիկ է,—ասաց նա,—բայց ան սա մանուշակ է:

Յետոյ նա միևնույն եղանակով ուզեց ծանօթանալ

իւր խօսակցի հետ՝—ձախ ձեռքով բռնեց աղջկայ ուսից, իսկ աջով սկսեց շօշափել նրա մազերը, ապա արտեանունքը, և մատներն արագապէս անց կացրեց դէմքի վրայով, աեղ-տեղ կանգ առնելով և ուշադրութեամբ ուսումնասիրելով իրեն անծանօթ դիմագծերը:

Այնքան անակնկալ և արագ կատարեց այս ամենը, որ աղջիկը զարմանքից ապուշ կտրած, ոչ մի խօսք չկարողացաւ ասել: Նա միայն աչքերը լայն-լայն բացած, որոնց մէջ արտայայտուում էր սարսափի նման մի զգացմունք, նայում էր նրան: Նա միայն այժմ նկատեց, որ մի տեսակ օտարօտի բան կար իւր նոր ծանօթի դէմքի վրայ: Մանկան դժգոյն և նուրբ դիմագծերը, որ լարուած ուշադրութիւն էին արտայայտում, մնացել էին սառած և ասես թէ բոլորովին չէին սազ գալիս նրա անշարժ հայեացքին: Նրա աչքերն ուղղուած էին մի կողմ և ոչ մի կապ չունէին իւր վարմունքի հետ, և դէպի մուտքը խոնարհող արեգակի լոյսը տարօրինակ կէտքով ցոլանում էր նրա աչքերի մէջ: Այս ամենը մի առ վայրկեան ծանր մղձաւանջ թուաց աղջկան:

Իւր ուսն ագատելով տղի ձեռներից, նա յանկարծ վեր թռաւ տեղից և լաց եղաւ:

— Ինչի ես ինչ վախեցնում, անպիտան տղայ, — բարկացած ասաց նա արտասուքի միջից: — Ես ի՞նչ եմ արել քեզ... ինչի՞ համար...

Պետրոյսը ապշած, գլուխը ցած քաշած նստել էր նոյն տեղում, և մի տարօրինակ զգացմունք՝ զայրոյթի և ստորացման զգացմունքներն իրար խառնուած, կիզիչ ցաւով լքցրել էր նրա սիրտը: Դեռ առաջին անգամն էր, որ նա զգում էր խեղանդամի ստորացումը. նա առաջին անգամն էր հասկացաւ, թէ իւր մարմնական արատը ոչ միայն վշտակցութիւն, այլ և վախ կա-

րող է ազդել: Ի հարկէ, նա կարող չէր իրեն ճնշող այդ ծանր զգացմունքի մասին պարզ հաշիւ տալ ինքն իրեն, բայց հէնց այդ գիտակցութեան անորոշ ու ազօտ լինելու պատճառով էլ նրա կրած տանջանքը չէր նուազում: Սուր ցաւի ու վիրաւորանքի զգացմունքը եկել կաշկանդել էր նրա կոկորդը, և նա վեր ընկաւ արօտի վրայ ու լաց եղաւ: Նրա լացը քանի գնում սաստկանում էր, ջղաձգային հեկեկանքներն ամբողջապէս ցնցում էին նրա փոքրիկ մարմինը, մանաւանդ որ մի ընդոծին հպարտութիւն ստիպում էր նրան ճնշել այդ զգացմունքի արտայայտութիւնը: Աղջիկը, որ արդէն բլրակից ներքեւ էր վազել, լսեց այդ խուլ հեկեկանքներն ու զարմացած ետէր նայեցաւ: Տեսնելով, որ իւր նոր ծանօթը երեսի վրայ գետնին փռուած դառնապէս լաց է լինում, կարեկցութիւն զգաց, կամացուկ նորից բլուրը բարձրացաւ ու կանգնեց նրա մօտ:

—Այ տղայ, — ասաց նա ցած ձայնով, — ինչի՞ ես լաց լինում: Չլինի՞ կարծում ես թէ գանգատ եմ անելու: Դէ, լաւ, մի լաց լինիր, ոչ ոքին չեմ ասիլ:

Այս կարեկցական խօսքերն ու քնքշութիւնն աւելի ևս սաստկացրին մանկան լացի գրգիռը: Այն ժամանակ աղջիկը պազեց նրա կողքին. կէս ըռպէ այսպէս մը նալուց յետոյ նա կամացուկ կպաւ կոյրի մազերին, շօյեց գլուխը և ապա, մայրական քնքուշ վճռականութեամբ, որը հանգստացնում էր իւր պատժուած երեխային, բարձրացրեց նրա գլուխն ու սկսաւ թաշկինակով սրբել արտասուածոր աչքերը:

—Դէ, լաւ, լաւ, հերիք է, ասաց նա հաստկաւոր կնոջ եղանակով: — Արդէն վաղուց է ես քեզ վրայ չեմ նեղանում: Տեսնում եմ, որ զղջում ես ինձ վախացնելուդ համար...

—Ես քեզ վախեցնել չէի ուզում, — ասաց նա խո-

ըր թառանջ քաշելով, որպէս զի զսպէ իւր ջղային գրգռները:

— Լաւ, լաւ: Ել չեմ նեղանում... Խօ մէկ էլ չե՞ն անիլ:— Նա տղին վեր կացրեց տեղից և աշխատում էր իւր կողքին նստացնել:

Պետրոյսը հնազանդւում էր: Այժմ նա նստած էր առաջուայ նման երեսն արևմտոց դարձրած, և երբ որ աղջիկը նորից նայեցաւ նրա դէմքին, որ կարմրաւուն ճառագայթներով էր լուսաւորուած, դարձեալ տալիս իրենակ թուեցաւ նրան այդ դէմքը: Երեխի արտասուքի կաթիլները դեռ ևս նրա աչքերի մէջ ցամաքած չէին, բայց այդ աչքերը դարձեալ անշարժ էին առաջուայ նման. դէմքի գծերը շարունակ շարժւում էին ջղային գրգռմունքից, բայց դրանց մէջ միևնոյն ժամանակ էլ արտայայտւում էր ոչ-մանկական խորին ու ծանր վիշտ:

— Բայց և այնպէս շատ տարօրինակ տղայ ես դու, — ասաց աղջիկը մտախոհ կարեկցութեամբ: —

— Ես տարօրինակ տղայ չեմ, — ասաց Պետրոյսը խղճալի ծամածռութեամբ: — Ոչ, ես տարօրինակ չեմ... ես... ես — կոյր եմ:

— Կո՛ւ ոյր, — երգելու նման երկարելով կրկնեց աղջիկը և նրա ձայնը զողողողաց, հէնց իմանաս կոյրի ցած ձայնով արտասանած այդ տխուր խօսքը անջնջելի հարուած հասցրած լինէր նրա փոքրիկ կանացի սրտին: — Կո՛ւ-ույր, — կրկնեց նա աւելի ևս բեկբեկ ձայնով և, ասես թէ աշխատելով պաշտպանութիւն որոնել կարեկցութեան անընկճելի զգացումից, որ ամբողջովին համակել էր իրեն, նա յանկարծ ձեռները փարեց երեխի վզով և դէմքը խոնարհեց դէպի նա:

Այս անակնկալ ցաւալի յայտնութիւնից ապշած, փոքրիկ կինը անկարող եղաւ կանգնած մնալ իւր լըր-

ջութեան բարձրութեան վրայ, և յանկարծ վշտահար և իւր վշտի առաջ անզօր կանգնած մի մանուկ դարձաւ ու սկսաւ ինքն էլ աղիողորմ ու անմխիթար լաց լինել:

VI

Մի քանի ընկալէ լուռ անց կացաւ:

Աղջիկը լաց լինելուց դադարեց և երբեմն երբեմն, միայն, չը կարողանալով իրեն զսպել, հեկեկում էր: Նա արտասուալից աչքերով նայում էր, թէ ինչպէս արեգակը ասես թէ արեւմտոցի հրաշէկ մթնոլորտի մէջ թաւալուելով խորասուզւում էր հորիզոնի մօտին գծի տակ: Մի անգամ էլ առփայլեցաւ հրեղէն գնդի ոսկեգոյն հատուածը, ապա դուրս ցայտեցին երկուեքնք ջերմ կայծեր, և յանկարծ հեռաւոր անտառի մութ գծերը դուրս եկան միապաղաղ կապտագոյն երիզի նման:

Գետի կողմից զովը փչեց և իրիկնասլահի հանգուցիչ խաղաղութիւնը ցլացաւ կոյրի դէմքի վրայ: Նա գլուխը կախ նստած, ըստ երևութին, զարմացած էր աղջկայ ցոյց տուած այդ ջերմ կարեկցութեան վրայ:

— Ես... քեզ... խղճում եմ, — վերջապէս ասաց աղջիկը դեռ էլի հեկեկալով՝ ուզելով իւր թուլութեան պատճառը բացատրել:

Ապա նա փոքր ինչ իրեն զսպելով փորձեց խօսակցութիւնը մի այնպիսի կողմնակի նիւթի վրայ դարձնել, որին երկուսն էլ կարողանային անտարբերութեամբ վերաբերուել:

— Արեւը մայր մտաւ, — ասաց նա մտախոհ:

— Ես չեմ իմանում, թէ ինչ տեսակ բան է դա, — վշտալի ձայնով պատասխանեց տղան: — Ես արեւը

միայն զգում եմ...

— Արևի՛ ինչ եղածը չը գիտես:

— Այո:

— Հապա... հապա մօրդ... նոյնպէս չգիտես:

— Մօրս գիտեմ: Ես միշտ հեռուից ճանաչում եմ նրա քայլուածքը:

— Այո, այո, ուղիղ է: Ես էլ եմ կարողանում փակ աչքերով մօրս ճանաչել:

Խօսակցութիւնն աւելի խաղաղ կերպարանք ստացաւ:

— Գիտէք,—ասաց կոյրը փոքր ինչ աշխուժով,— ախր ես արեւը զգում եմ և գիտեմ, թէ երբ մայր մտաւ:

— Ինչի՞ց գիտես:

— Նրանից որ... գիտես...: Ես ինքս էլ չեմ իմանում ինչից...:

— Հա՛հ, — ասաց աղջիկն ըստ երևութին բոլորովին գոհ մնալով այդ պատասխանից, և նրանք երկուսն էլ լռեցին:

— Ես կարդալ էլ գիտեմ,—նորից խօսեց Պետրոյսը,—իսկ շուտով գրչով գրել էլ կը սովորեմ:

— Այդ ինչպէ՞ս..., —սկսեց աղջիկը և յանկարծ, չը ցանկանալով այդ նուրբ հարց ու փորձը շարունակել, լռեց: Երեխան նրա միտքը հասկացաւ:

— Ես մատներով եմ կարդում իմ գիրքս,—բացատրեց նա:

— Մատներո՞վ: Ես երբէք չէի կարող մատներով կարդալ սովորել: Նոյն իսկ աչքով էլ վատ եմ կարդում ես: Հայրս ասում է, որ կանայք գիտութիւնը լաւ չեն կարող հասկանալ:

— Իսկ ես մինչև անգամ ֆրանսերէն էլ կարող եմ կարդալ:

— Ֆրանսերէ՛ն... Այն էլ մատներով... Ի՛նչ խելօք

տղայ ես, — անկեղծօրէն զմայլեցաւ աղջիկը: — Բայց ես վախեմ թէ մրսես: Տես ինչպիսի մառախուղ է պատել գետը:

— Հապա դո՛ւ:

— Ես չեմ վախում: Ինչ ինչ կարող է լինել:

— Եհ, ես էլ չեմ վախում: Միթէ կարելի՞ բան է, որ տղամարդը կնոջից շուտ մրսի: Քեռի Մակսիմն ասում է, որ տղամարդը ոչնչից չպիտի վախենայ. ոչ ցրտից, ոչ սովից, ոչ կայծակից, ոչ սև-սև ամպերից:

— Մակսիմը... այն՝ որ անթացուպով է ման գալիս...: Տեսել եմ: Սարսափելի մարդ է:

— Ոչ, ամենեւին սարսափելի չէ: Նա — բարի է:

— Ոչ, սարսափելի է, — համոզուած կրկնեց աղջիկը: — Նրան չես ճանաչում, որովհետեւ չես տեսել:

— Ինչպէս թէ չեմ ճանաչում, քանի որ նա է ինչ ամեն բան սովորեցնողը:

— Ծեծո՞ւմ է:

— Երբէք չէ ծեծում և չի էլ գորգոռում վրաս... երբէք...

— Այդ լաւ է: Միթէ կարելի է կոյր տղի ծեծել: Մեղք է հոգու:

— Նա ոչ ոքի էլ չի ծեծում, — ասաց Պետրոյսը փոքր ինչ անուշադիր, որովհետեւ նրա սուր ականջին դիպել էր Իօսիմի ոտների ձայնը:

Յիրաւի, մի վայրկեան յետոյ ագարակը գետափից բաժանող բլրաշարքի գագաթին երևաց խախօլի յաղթանդամ պատկերը և նրա ձայնը երեկոյեան լուսութեան մէջ որոտաց հեռուն:

— Պա-նի-չու-նէ:

— Քեզ են կանչում, — ասաց աղջիկը տեղից վեր կենալով:

— Այո: Բայց ես չեի ուզիլ գնալ:

— Գնա, գնա. վաղը կ'գամ: Այժմ քեզ ապաստում են, ինձ էլ նոյնպէս:

VII

Աղջիկը ճշտութեամբ կատարեց իւր խոստումը և աւելի շուտ, քան թէ կ'յուսար Պետրոյսը: Հէնց միւս օրը, երբ իւր սենեակում Մակսիմի հետ սովորական ժամին դասի էր նստած, յանկարծ նա գլուխը բարձրացրեց, ականջ դրաւ և աշխուժով ասաց.

— Թոյլ տուր մի ըստէ գնամ: Աղջիկը եկաւ:

— Ի՞նչ աղջիկ, — զարմացաւ Մակսիմը և հետեց տղին դէպի դուրս գնացող դուռը:

Եւ լիրաւի, հէնց այդ ըսպէին ագարակի բակը մըտաւ Պետրոյսի երէկուայ ծանօթ աղջիկը և տեսնելով Աննա Միխայլովնային, որ անց էր կենում բակով, համարձակ կերպով ուղղակի մօտեցաւ նրան:

— Ի՞նչ ես ուզում, աղջիկս, — հարցրեց Աննա Միխայլովնան կարծելով, թէ նրան բանի են ուղարկել:

Փոքրիկ կինը լրջօրէն ձեռքը մեկնեց նրան և հարցրեց.

— Այն կոյր տղան Ձերն է... հա:

— Այո, իմս է, հոգիս, իմս է, — պատասխանեց պանի Պոպէլսկայան, հրճուանքով նայելով նրա վճիտ աչքերին ու համարձակ վարմունքին:

— Գիտէ՞ք, մայրիկս ինձ թոյլ տուաւ նրա մօտ գալու: Կարող եմ նրան տեսնել:

Այդ միջոցին Պետրոյսն ինքը վազեց եկաւ նրա մօտ, իսկ զստիկոնի վրայ երևաց Մակսիմը:

— Երեկուայ աղջիկն է, մայրիկ: Քեզ արդէն պատմել եմ, — ասաց տղան բարեւելով իւր ծանօթ ուհուն: — Բայց ես այժմ դաս ունիմ:

— Դէ լաւ, այս անգամ քեռի Մակսիմը կ'արձակէ քեզ, — ասաց Աննա Միխայլովնան, ես ինքս կ'ը խնդրեմ:

Իսկ այդ միջոցին փոքրիկ կինը, որ ըստ երևու-
թին բոլորովին ազատ էր զգում իրեն, ընդառաջ գնաց
Մակսիմին, որ իւր անթացուպերով մօտենում էր նը-
րանց, և ձեռք տալով ասաց նրան վեհանձն հաւանու-
թեան եղանակով.

— Այդ լաւ է, որ Դուք կոյր տղին չէք ծեծում:
Նա ինձ ասել է. այդ:

— Մի՛թէ, տիկին, — ծաղրական լրջութեամբ հարց-
րեց Մակսիմը իւր լալն ձեռքի մէջ առնելով աղջկայ
մանրիկ ձեռքը: — Որչափ շնորհապարտ եմ սանիցս, որ
կարողացել է Զեզ նման մի գեղանի անձի տրամադրել
յօգուտ իմ:

Եւ Մակսիմը ծիծաղեց շոյելով նրա ձեռքը, որ
բռնած էր իւր ձեռներէ մէջ: Իսկ աղջիկը իւր պարզ,
բաց հայեացքով դեռ էլի նայում էր նրան, որը միան-
գամայն գրաւել էր իւր կնատեաց սիրտը:

— Հապա՛ մի տես, Աննուսիա, — ասաց նա քրոջը՝
օտարօտի ժպիտը երեսին: — Մեր Պետրոյսը սկսել է ան-
կախօրէն ծանօթներ ճարել: Եւ, համաձայնիր, Անիա...
չնայելով, որ կոյր է, բայց և այնպէս լաւ ընտրութիւն
է արել, այնպէս չէ:

— Դրանով ինչ ես ուզում ասել, Մակս, — իստու-
թեամբ հարցրեց նորատի կինը և ալ կարմիրը ծածկեց
նրա դէմքը:

— Հանաք եմ անում, — կարճ պատասխանեց եղբայ-
րը տեսնելով, որ իւր հանաքով շարժել էր քրոջ սրտի
ցաւագար լարը, մերկացրել էր նրա մայրական կանխա-
տեսող սրտում շարժուող ծածուկ միտքը:

Աննա Միխայլովնան աւելի ևս շառագունեցաւ և
շտապով կռացաւ ու ջերմ քնքշութեամբ ուժգին գըր-

կախառնեց աղջկան, որը դարձեալ նոյն պարզ, թէպէտ փոքր ինչ զարմացած հայեացքով ընդունեց այդ անակընկալ բուռն փաղաքշանքը:

VIII

Այդ օրից ամենամօտ յարաբերութիւններ սկսուեցան հարեան կապալառուի տնակի ու Պոպէլսկու ապարանքի միջև: Աղջիկը, որի անունը Էւելինա էր, ամեն օր գալիս էր ապարանք, իսկ մի փոքր ժամանակից նա էլ դարձաւ Մակսիմի աշակերտ: Սկզբում այս միատեղ ուսուցանելու ծրագիրը մի այնքան էլ դիւր չէր գալիս պան Եասկուլսկուն: Նախ որ նա այն կարծիքի էր, թէ այն էլ բոլորովին բաւական է, եթէ կինը կարող կը լինի սպիտակեղէնի հաշիւն ու տնային ելեմտից մատենանը պահել. երկրորդ նա զուտ կաթոլիկ էր և կարծում էր, թէ Մակսիմը հակառակ «հայր-պապէժի» ականյալտնի կամքին չպէտք է Աւստրիացիների դէմ կռուած լինէր: Վերջապէս նա հաստատապէս համոզուած էր, որ երկնքում կալ Աստուած, իսկ Վոլտէրն¹⁾ ու վոլտէրականները զժողովրդում եռ են գալիս կպրէ կարասի մէջ. իսկ այդպիսի վիճակ է սպասում նաև, շատերի կարծիքով, Մակսիմին: Սակայն աւելի մօտիկ ծանօթանալով տեսաւ, որ այդ հերետիկոսն ու խռովարարը շատ քաղցր բնավորութեան ու մեծ խելքի տէր մարդ է, ուստի հէնց այդ պատճառով էլ նա զիջաւ:

¹⁾ Վոլտէրը պատկանում է այն փայլուն էնցիկլոպեդիստների խմբին, որոնք Դիդրոյի և Դ'Ալամբերգի գլխավոր խմբագրութեամբ 1751—1772 թիւը Պարիզում հրատարակեցին հռչակաւոր ֆրանսիական էնցիկլոպեդիայի (համագիտական բառարանը, որը իւր ժամանակի յառաջագէմ գաղափարների արտայայտիչ լինելով, հիմն ի վեր տապալեց բոլոր հին հայեացք-

Բայց և այնպէս դարձեալ շատ հանգիստ չէր հին շլեախտիչի սիրտը, ուստի և նա իւր աղջկան առաջին անգամ դասի բերելով պատշաճ համարեց նրան մի հանդիսաւոր ու փքուն ճառ ասել, որը սակայն աւելի Մակսիմի համար էր նշանակուած:

—Այ ինչ կայ, Վելիա,—ասաց նա իւր աղջկայ ուսից բռնելով, բայց աչքերը նրա ապագայ ուսուցչին ուղղելով:—Միշտ մտիդ լինի, որ երկնքում կայ Աստուած, իսկ Հռոմում նրա սուրբը «պապէժը»: Ես եմ, Վալենտին Եասկուլսկիս քեզ այս ասողը, և դու պէտք է հաւատաս ինձ, որովհետեւ ես քու հայրդ եմ,—այս *primo*:

Այս ասելով նա մի նոր ազդու հայեացք էլ ձգեց Մակսիմի կողմը. Պան Եասկուլսկին առանձնապէս շեշտում էր իւր արտասանած լատիներէն բառերի վրայ ուղեւոր հասկացնել, թէ ինքն էլ շատ հեռու չէ գիտութիւնից և իրեն խաբելը հեշտ չէ:

—*Secondo*, ես—փառաւոր տոհմադրոշ կրող շլեախտիչ եմ, իսկ իզուր չէ տոհմադրոշիս վրայ «խուրձ և ագռաւի» հետ նաեւ կապուտ լուսանցքում խաչ նկա-

ները՝ հասարակական, սոցիալական, քաղաքական, կրօնական: Այդ իսկ պատճառով բոլոր ազատ հայեացքների տէր մարդկանց, թէպէտ նրանք յիշեալ բառարանի խմբագրութեանը մասնակից էլ եղած չլինէին, էնցիկլոպեդիստ էին անուանում: Վօլտերը ծն. 1694 թ. և իւր կրթութիւնը ստացել է ճիզուհիների մօտ, որոնց ամենաոխերիմ թշնամին դարձաւ նա. իւր հատու լեզուն ու գրիչը քանի անգամ նրան պատճառ դարձան բանտ նստելու, երկրից տարագիր լինելու: Նա գրում էր տրագեդիաներ ու զանազան յօդուածներ, որոնց մէջ անխնայ հարուածելով կեանքի չարիքն ու ստութիւնը, արծարծում էր իւր հայեացքները. նրա «փիլիսոփայական նամականին այրեցին հակակրօնական ուղղութեան պատճառով: Վախճ. 1778.:

Մ. Թ.

րուած: Եասկուլսկիները լաւ ասպետ լինելով հանդերձ շատ անգամ սուրի փոխարէն աղօթագիրք են առել ձեռները և երկնային խնդիրներում փոքր ի շատէ բան հասկացել, ահա թէ ինչու պէտք է դու ինձ հաւատաս: Իսկ մնացած բաներում, ինչ որ վերաբերում է orbis terrarum-ին, այսինքն այն բոլորին, որ աշխարհային է, հետևիր պան Մակսիմ Եացենկոյի ասածին և լաւ սովորիր:

— Մի վախենաք, պան Վալենտին, — ժպտալով պատասխանեց նրա ճառին Մակսիմը, — մենք Գարիբալդիի բանակի համար պանսիներ չենք ժողովում:

IX.

Երկսի համար էլ շատ օգտակար եղաւ միատեղ ուսանիլը: Պետրոյսն, իհարկէ, առաջընթաց էր, բայց դա արգելք չէր մրցման: Բացի այդ նա շատ անգամ աղջկան օգնում էր դասը սովորելու, իսկ աղջիկն էլ երբեմն շատ աջող ձևեր էր գտնում բացադրելու համար այնպիսի բաներ, որոնք դժուար հասկանալի էին լինում նրա, կոյրի համար: Բացի այդ, աղջկայ ընկերակցութիւնը մի առանձին, ուրոյն բան էր մտցնում կոյրի պարապմունքի մէջ. նրա մտաւոր աշխատութեանը մի տեսակ հաճելի գրգռման առանձին գոյն էր տալիս:

Առ հաստրակ բարեհաճ բողոքի ճշմարիտ նուէր էր այս բարեկամութիւնը: Այժմ արգէն կատարեալ առանձնութիւն չէր որոնում տղան. նա գտել էր այն ընկերակցութիւնը, որ հասակաւորների սէրը կարող չէր տալ նրան, և հոգեկան զգաստ անդորրութեան ընդունելում նրա համար հաճելի էր աղջկայ մօտիկութիւնը. նրանք միշտ միասին էին քարափը կամ գետեզըը գնում:

Երբ Պետրոսն ածում էր իւր սրինգը, աղջիկը անմեղ հիացմամբ ականջ էր դնում նրան, իսկ երբ զաղարում էր ածելուց, նա սկսում էր կոյրին պատմել շրջապատող բնութիւնից ստացած իւր մանկական վառ տպաւորութիւնները: Իհարկէ, նա այդ չէր կարողանում համապատասխան բառերով լիալիր ամբողջութեամբ արտայայտել, բայց դրա փոխարէն կոյրը նրա պատմուածքից, նրա ձայնի եղանակից ըմբռնում էր նկարագրած ամեն մի երևույթի բնորոշ կողմը: Այսպէս օրինակ, երբ որ աղջիկը խօսում էր երկրիս երեսին տարածուած խոնաւ և խաւարչտին գիշերուայ մթութեան մասին, նա աղջկայ վեհերկոտ ձայնի զսպուած հունչի մէջ ասես թէ լսում էր այդ մթութիւնը: Իսկ երբ Էվելինան իւր մտախոհ դէմքը վեր բարձրացնելով նրան հաղորդում էր՝ «ձհ, ինչպիսի՜ ամպ է գալիս, Ինչ սև, սևաթուր ամպ» — նա կարծես անմիջապէս մի սառն հովն էր ըզգում և իւր ընկերուհու ձայնի մէջ լսում էր մի տեղ, հեռաւոր բարձունքներում երկնքի երեսից սողացող հրէշի վախ ազդող շշուկը:

Դ. ԳԼՈՒԽ.

I

Կան բնաւորութիւններ, որոնք կարծես ի սկզբանէ անտի կոչուած են թախծի և խնամածութեան հետ խառն՝ սիրոյ խաղաղ քաջագործութեան համար, — բնաւորութիւններ, որոնց համար ուրիշների վիշտն ամոքելը կարծես թէ իրենց միջնորդութիւնը, կենսական պա-

հանջն է կազմում: Բնութիւնը նրանց կանխօրէն պարգեւել է անվրդով բնաւորութիւն, առանց որի կեանքի սոսկական քաջագործութիւնն անհնար է. բնութիւնը նախատեսութեամբ մեղմել է նրանց անձնական բուռն յոյզերը անձնական կեանքի պահանջները՝ այդ յոյզերն ու պահանջները ստորադրելով նրանց բնաւորութեան տիրապետող կողմերին: Այդպիսի անհատներն, յաճախ, չափազանց սառն, չափազանց խոհեմ, զգացումից զուրկ են թւում: Նրանք խուլ են մեղսական կեանքի բուռն հրապոյրներին, և պարտականութեան տխուր ճանապարհով ընթանում են նոյնպէս խաղաղ, ինչպէս և անձնական ամենապայծառ երջանկութեան ճանապարհով: Նրանք թւում են սառն՝ որպէս լեռների ձիւնապատ կատարները— և նրանց նման էլ վեհ են: Կեանքի վատթարութիւնները փռուած են նրանց ոտների տակ, նոյն իսկ զրպարտութիւնն ու բամբասանքը ցած են գլորւում նրանց ձիւնափայլ զգեստի վրայից, որպէս ցեխի ցայտերը կարապի թւերից...

Պետրոյսի փոքրիկ բարեկամուհին այս տիպարի բոլոր կողմերն ունէր իւր մէջ, մի տիպար, որ կեանքն ու դաստիարակութիւնը շատ հազիւ են մշակում,— դա ինչպէս տաղանդը, ինչպէս հանճարը միայն ընտրեալ բնաւորութիւններին է վիճակւում և վաղ էլ արտայայտւում է: Կոյրի մայրը հասկանում էր, թէ դիպուածը ինչ բաղդ էր ուղարկել իւր որդուն այս մանկական բարեկամութեամբ: Այդ հասկանում էր նաև ծերունի Մակսիմը, որին թւում էր, թէ այժմ արդէն իւր սանիկն ունի այն ամենը, ինչ նրան դեռ պակասում էր և թէ այսուհետև նրա հոգեկան զարգացումը առաջ կ'գնայ հանդարտ, հաւասար և ոչնչով չխանգարուող ճանապարհով...

Բայց դառն մոլորութիւն էր այդ:

II

Մակսիմը կարծում էր, թէ մանկան կեանքի առաջին տարիներում նրա հոգեկան աճելութիւնը բոլորովին իւր ձեռքն է, թէ այդ աճելութիւնը կատարւում է եթէ ոչ իւր անմիջական ազդեցութեամբ, գէթ, յամենայն դէպս, նրանց ոչ մի նոր կողմը, նրա հոգեկան շրջանում ձեռք բերուած ոչ մի բան իւր դիտողութիւնից և վերահսկողութիւնից կարող չէ խոյս տալ: Բայց երբ հասաւ մանկան կեանքի այն շրջանը, որ մանկութեան և պատանեկութեան անցողական սահմանն է կազմում, Մակսիմը տեսաւ, թէ որքան անհիմն են եղել իւր այդ մանկավարժական անձնապատան ցնորքները: Համարեա թէ ամեն մի շաբաթ իւր հետը բերում էր մի նոր, երբեմն կոյրի վերաբերմամբ մի անակնկալ բան, և երբ Մակսիմը ճիգ էր թափում մանկան մէջ երևան եկած մի որ և իցէ նոր գաղափարի կամ պատկերացման աղբիւրները գտնել, բոլորովին մնում էր շուար: Մի աներևոյթ գորութիւն աշխատում էր մանկական հոգու խորքերում՝ այդ խորքերից երևան հանելով հոգեկան ինքնուրոյն աճելութեան անակնկալ երևոյթները. և Մակսիմը խորին ակնածութեամբ կանգ էր առնում կեանքի այդ խորհրդաւոր գործողութեան առաջ, որոնք այսպէս միջամտում էին իւր մանկավարժական աշխատութեանը: Բնութեան այս զարկերը, նրա ձրի յայտնութիւնները, ըստ երևութիւն, մանկանը այնպիսի պատկերացումներ էին մատակարարում, որոնք կարող չէին նրան անձնական փորձով մատչելի դառնալ, և Մակսիմըն այստեղ ըմբռնում էր կեանքի երևոյթների այն անքակտելի կապը, որը հազարաւոր գործառնութիւնների տրոհւելով անցնում է առանձին կեանքերի յաջորդական կարգի միջով:

Սկզբում այս դիտողութիւնը վախեցրեց Մակսիմին։ Տեսնելով, որ միմիայն իւր ձեռին չէ մանկան մտաւոր կազմը, որ այդ կազմի մէջ երևում է երկնից անկախ և իւր ազդեցութեան շրջանից խուսափող մի բան, նա սկսաւ երկիւղ կրել իւր սանիկի վիճակի մասին, նա վախեցաւ, թէ մի՛ գուցէ այնպիսի պահանջներ ծնուին նրա մէջ, որ միայն անյադ տանջանքների պատճառ գառնան կոյրի համար։ Եւ նա փորձում էր գտնել այդ, անյայտ տեղից դուրս ցայտող աղբիւրների ակունքը, որպէս զի խցէ նրանց առ միշտ... կոյրի բարօրութեան համար։

Այս անահնկալ առկայծումները չխուսափեցին և մօր ուշադրութիւնից։

Մի անգամ առաւօտեան Պետրիկը անսովոր լուգմամբ վազեց նրա մօտ։

— Մայրիկ, մայրիկ, — կանչեց նա, — ես երազ տեսայ։

— Ի՞նչ տեսար, զաւակս, — հարցրեց նա և նրա ձայնը տխուր կոսկած էր արտայայտում։

— Երազումս տեսայ, որ... քեզ և Մակսիմին եմ տեսնում, և էլի... որ ամեն բան տեսնում եմ...։ Ինչքան լաւ, ինչքան լաւ էր, մայրիկ ջան։

— Էլ ի՞նչ տեսար, զաւակս։

— Ձեմ յիշում։

— Իսկ ինձ յիշում ես։

— Ոչ, — պատասխանեց տղան մտախոհութեամբ։ — Բոլորն էլ մոռացել եմ...։ Բայց և այնպէս ես տեսայ, ճիշդ եմ ասում, տեսայ... — աւելացրեց նա ըօպէական յռութիւնից յետոյ, և նրա դէմքը մռայլեց իսկոյն։ Եւ արտասուքի կաթիլները փայլեցին նրա անլոյս աչքերի մէջ...։

Այս բանը մի քանի անգամ գարձեալ կրկնուեց և ամեն անգամ տղան աւելի ու աւելի տխրում էր և վրդովւում։

III

Մի անգամ Մակսիմը բակովն անցնելիս լսեց, որ ընդունարանից, ուր սովորաբար երաժշտութեան դասերն էին տրուում, երաժշտութեան տարօրինակ փորձերի ձայներ են գալիս: Այդ փորձերը երկու ձայնից էին կազմուած միայն: Նախ արագութեամբ իրար յաջորդող, համարեա ի մի ձուլուած հարուածներէց դողդողում էր վերին կարգի ամենաբարձր պայծառ մի հընչիւնը. յետոյ լանկարծ դրան փոխանակում էր բամբի ստորին որոտը: Հետաքրքրուելով իմանալ, թէ ինչ էր նշանակում այս տարօրինակ փորձերը, Մակսիմը կաղի տալով անցաւ բակը և մի րոպէից յետոյ մտաւ ընդունարան: Նա դրան մէջ տրձանացած կանգ առաւ հետեւեալ անսպասելի պատկերի առաջ:

Տղան, որ արդէն տասներորդ տարին էր թեւակոխել, ցածլիկ աթոռի վրայ նստած էր մօր ոտների մօտ: Նրա կողքին, վիզը ձգձգած և երկար կտուցը չորս կողմը դարձնելով կանգնած էր մի ձեռնասուն ջահիլ տրապիլ, որ Իօսիմն էր ընծայել «սլանիչին»: Տղան ամեն առաւօտ իւր ձեռքով կերակրում էր արագիլին և թռչունը ամեն տեղ ուղեկցում էր իւր նոր ընկեր-տիրոջը: Պետրոյսն այժմ մի ձեռքով բռնել էր արագիլը, իսկ միւս ձեռքը, սաստիկ մտազբաղ ուշադրութեան արտայայտութիւնը դէմքին, զգուշութեամբ անց էր կացնում թռչունի վզի երկարութեամբ, ապա և իրանի վրայով: Հէնց այդ միջոցին մայրը բոցավառ, յուզուած դէմքով և տխուր նայուածքով, արագութեամբ խփում էր դաշնամուրի մատին և միապաղաղ բարձր հնչիւն հանում: Միւսնոյն ժամանակ նա նստած տեղից թեթեւակի ծռուելով ցաւազար ուշադրութեամբ դիտում էր իւր որդու դէմքը: Իսկ երբ տղի ձեռքը պայծառ-սալի-

տակ փետուրների վրայից սահելով հասնում էր այնտեղ, ուր այդ փետուրները թևերի ծայրերին անմիջապէս սևի էին փոխուում, Աննա Միխայլովնան ձեռքն անմիջապէս միւս ստեղնի վրայ էր տանում և բամբիցած ձայնը խուլ որոտում էր սենեակի մէջ:

Մայր ու որդի, երկուսն էլ, այնքան խորասուզուած էին իրենց զբաղմունքի մէջ, որ չնկատեցին Մակսիմի գալը, մինչև որ նա ինքն էլ զարմանքից սթափուելով, ընդհատեց այդ վարժութիւնը հարցնելով.

— Սա ի՞նչ բան է, Աննուսիա:

Նորտաի կիներ Մակսիմի փորձող հայեացքին հանդիպելով ամաչեց՝ հէնց իմանաս լանցագործութեան միջոցին խստապահանջ ուսուցիչը վրայ հասած լինէր:

— Այ, գիտես, — շփոթուած ասաց նա, — Պետրոյսն ասում է, թէ կարողանում է փոքր ինչ ջոկել արագւի գոյնի տարբերութիւնը, միայն թէ չէ կարողանում պարզ ըմբռնել, թէ ինչո՞ւմն է այդ տարբերութիւնը...: Զիշդ եմ ասում, առաջին անգամ ինքը սկսեց այդ մասին խօսել, և ինձ թւում է, թէ այդ ուղիղ է...:

— Ե՛, յետոյ ի՞նչ...

— Ոչինչ, ես ուզեցի նրան . փոքր ինչ... ձայների զանազանութեամբ բացատրել այդ տարբերութիւնը...: Մի նեղունալ, Մակս, բայց ճշմարիտ, կարծում եմ, որ դա շատ նման է...

Այս անակնկալ գաղափարը այնպէս ապշեցրեց Մակսիմին, որ նա սկզբում չէր իմանում, թէ ինչ ասէր քրոջը: Նա կրկնել տուեց փորձերը և, գիտելով կոյրի դէմքի լարուած արտայայտութիւնը, գլուխը շարժեց:

— Գիտես ինչ, Աննա, — ասաց նա երբ որ քրոջ հետ մենակ մնաց, — չպէտք է մանուկի մէջ այնպիսի հարցեր ծնեցնես, որոնց դու երբէք, երբէք չպիտի կարողանաս լրիւ պատասխան տալ:

Բայց ախր առաջին անգամ հէնց երեխան ինքը սկսեց խօսել այդ մասին... ուղիղ եմ ասում... ընդհատեց Աննա Միխայլովնան:

— Սյդ միւսն ունի է: Մի բան է միայն մնում երեխին՝ որ իւր կուրութեանն ընտելանայ, իսկ մենք պէտք է ձգտենք, որ նա լոյսի մասին մոռանայ...: Ես աշխատում եմ, որ ոչ մի արտաքին գրգիշ նրա մէջ անպատուղ հարցեր չծնեցնէ, և եթէ որ հնարաւոր լինէր հեռացնել այդ գրգիշները, այն ժամանակ երեխան չէր զգալ իւր զգայարանքի պակասը, ինչպէս որ մենք, որ բոլոր հինգ զգայարանքներն ունենալով չենք վշտանում, որ վեցերորդը չունինք:

— Մենք տխրում ենք... — ցած ձայնով պատասխանեց նորատի կինը:

— Ա՛նիա:

— Մենք տխրում ենք, — յամառութեամբ պատասխանեց նա, — մենք շատ անգամ տխրում ենք անհնարինի մասին մտածելով:

Սակայն քոյրը խոնարհեցաւ իւր եղբօր պատճառաբանութեան առաջ. բայց այս անգամ Մակսիմը սխալւում էր՝ աշխատելով արտաքին գրգիշ պատճառները հեռացնել, նա մոռանում էր այն զօրեղ գրգիշները, որ ինքը բնութիւնն էր ձգել մանկական հոգու մէջ:

IV

«Աչքը հոգու հայելին է» ասում են: Գուցէ աւելի ուղիղ կ'լինէր, եթէ աչքը նմանեցնէինք պատուհանի, որով պայծառ, փայլուն գունաւոր աշխարհիս տպաւորութիւնները շեղում են հոգու մէջ: Ո՛վ կարող է ասել, թէ մեր հոգեկան կազմուածքի ո՞ր մասն է լոյսի տպաւորութիւնից կախուած:

Մարդս — կեանքերի անսահման շղթայի մի օղակն

է, և այդ շղթան նրա միջոցով խոր անցեալից գալով շարունակոււմ է դէպի անսահման ապագան: Եւ ահա, օրհասական զիպուածով, այդ օղակներից մէկի, կոյր երեխայի, այդ պատուհանները փակ էին՝ կեանքն ամբողջապէս խաւարի մէջ պիտի անց կենայ: Բայց միթէ սա նշանակում է, թէ նրա հոգու մէջ առ միշտ կըսրուած են այն լարերը, որոնց շնորհիւ մարդուս հոգին արձագանգ է տալիս լոյսի տպաւորութիւններին: Ոչ, և այդ խաւար գոյութեան միջոցով էլ պէտք է շարունակուէր և յաջորդ սերունդներին աւանդուէր լոյսն ըմբռնելու ներքին ընդունակութիւնը: Նրա հոգին մարդկային լիալիր (կոյս) հոգի էր՝ իւր բոլոր ընդունակութիւններով. և որովհետեւ իւրաքանչիւր ընդունակութիւն ինքն իւր մէջ ունի գոհացում ստանալու ձգտում, ուստի և երեխայի խաւար հոգու մէջ ևս տպւում էր անյագ ձգտումն դէպի լոյս:

Խորհրդաւոր խորութեան մէջ, մի տեղ, անձեռնմըխելի մնացել էին ժառանգաբար ստացած և «հնարաւորութիւնների» նսեմ գոյութեան մէջ նիրհող ոյժերը, որոնք հէնց առաջին լուսաւոր ճառագայթից պատրաստ էին նրան ընդառաջելու: Բայց պատուհանները փակ են մնում. երեխայի ճակատագիրը որոշուած է՝ նա երբէք տեսնելու չէ այդ ճառագայթը. նրա ամբողջ կեանքը խաւարի մէջ կ'անց կենայ...

Բայց այդ խաւարը լի էր ուրուականներով:

Եթէ երեխայի կեանքը կարիքի և վշտերի մէջ անցնելիս լինէր, գուցէ այն ժամանակ նրա ուշքը դառնար տանջանքների արտաքին պատճառների վրայ: Բայց ներա մերձաւորները նրանից հեռացրել էին այն ամենը, որ կարող էր վիշտ պատճառել նրան: Վատաբեալ հանգիստ և անգործութիւն էին տուել նրան: Սակայն հէնց նրա հոգու մէջ տիրող այդ խաղաղութիւնն էր նպաս-

տում, որ նրա ներքին անգոհացումն առաւել ևս ըզ-
գալի էր դառնում: Նրան շրջապատող լուծեան և
խաւարի միջից յարուծիւն էր առնում մի ինչ որ կա-
րիքի աղօտ անյուռ գիտակցութիւն, որ գոհացում էր
որոնում, երևան էր գալիս հոգու մէջ նիրհող և ելք
չգտնող ոյժերը ձեակերպելու ձգտում:

Եւ ահա սրանից էլ ծնունդ էին առնում մի տե-
սակ անորոշ նախազգացումներ և բուռն արտայայտու-
թիւններ, նման թռչելու այն ձգտման, որ ամէն մէկս
մանկական հասակում զգացել ենք և որն այդ տարի-
քում հրաշալի երազներով է արտայայտուում:

Վերջապէս դրանից էին բղխում մանկական մտքի
բնագգական խոնջութիւնները, որոնք, որպէս ցաւազար
հարցեր, ցոլանում էին նրա դէմքի վրայ: Այս ժառան-
գական, բայց անձնական կեանքում անձեռնմխելի մնա-
ցած լուսոյ պատկերացման «հնարաւորութիւնները» որ-
պէս ուրուականներ անկերպարան, աղօտ և մութ բար-
ձրանում էին մանկական գլխում՝ չարատանջ և անորոշ
ճիգեր առաջացնելով:

Բնութիւնը անգիտակցական բողոք էր հանդիսա-
նում այս անհատական դիպուածի դէմ, որով ընդհա-
նուր օրէնքը խանգարուած էր:

V

Այսպէսով, որքան էլ որ Մակսիմն աշխատէր հե-
ռացնել բոլոր արտաքին զրդիչները, երբէք չէր կարող
ոչնչացնել գոհացում չստացած կարիքի ներքին ճնշու-
մը: Ամենաշատը, որ նա իւր շրջահայեցութեամբ կա-
րող էր անել, այդ այն էր, որ կոյրի մէջ այդ կարիք-
ները ժամանակից առաջ չզարթնեն, որ նրա տանջանք
ները չուստկանան: Իսկ մնացեալի մէջ՝ երեխայի ծանր

վիճակը պէտք է առաջանար ըստ կարգին՝ իւր բոլոր դաժան հետեւանքներով:

Եւ նրա ճակատագիրը սեւաթուր ամպի նման կուտակուում էր: Տարէց տարի նրա ընդոճին առուգութիւնըն ևս, նման նուազող ալիքի, աւելի ու աւելի անհետանում էր, մինչ նրա հոգու մէջ անորոշ, անընդհատ հնչող տխուր տրամադրութիւնը զօրանում էր և արտայայտուում խառնուածքի մէջ: Ծիծաղը, որ նրա մանկական հասակում կարելի էր լսել ամեն մի նոր առանձնապէս պայծառ տպաւորութեան միջոցին, այժմ տուաւ և առաւել պակաս էր լսուում: Այն ամենը, որ ծիծղուն էր, զուարթ, իւր վրայ երգիծական կնիք կը բռնում, հազիւ մատչելի էր նրան. մինչդեռ ամեն մի նսեմ, անորոշ-տխուր և մուլ-մելամաղձային բան, որ արտայայտուում է հարաւային բնութեան մէջ և արձագանգ գտնում ժողովրդական երգերում, զարմանալի լրութեամբ ըմբռնում էր նա: Նրա աչքերը լցում էին արտասուքով ամեն անգամ, երբ լսում էր, թէ ինչպէս «գերեզմանը դաշտում քամու հետ է խօսում».¹⁾ և հէնց ինքն էլ սիրում էր գնալ դաշտ և այդ զրոյցը լսել: Առանձնանալու հակումն աւելի ու աւելի զօրանում էր նրա մէջ, և երբ, պարապմունքից ազատ ժամերին, մենակ գնում էր իւր առանձին զբօսանքներն անելու, տեսցիներն աշխատում էին չգնալ այն կողմը, որպէս զի նրա առանձնութիւնը չխանգարեն: Նստում էր տափաստանում մի որևիցէ խուրդոնի վրայ, կամ գետափին բլրակի գլխին, կամ վերջապէս լաւ ծանօթ քարափի վրայ, և լսում լոկ տերեւների սօսափիւնը և արօտի շշուռը կամ տափաստանում փչող հովի անորոշ թառանչը: Եւ այս ամենը առանձնապէս ներդաշնակուում

¹⁾ Въ полі могила зъ вітромъ говорила.

էր նրա հոգեկան տրամադրութեան խորութեան հետ: Նա այստեղ բնութիւնը հասկանում էր լրիւ, ամբողջապէս, որքան որ դա մատչելի էր նրա ըմբռնողութեանը: Այստեղ բնութիւնը ոչ մի որոշ և անլուծանելի հարցերով չէր վրդովում նրան. այստեղ այդ հովը ուղղակի զեղում էր նրա հոգու մէջ, իսկ արօտն ասես թէ կարեկցական հանգուցիչ խօսքեր է շնչում, և երբ պատանու հոգին շրջապատող խաղաղ ներդաշնակութեամբ համակուած քնքշանում էր բնութեան ջերմ գուրգուրանքից, նա զգում էր, թէ ինչպէս մի բան բարձրանում է իւր կրծքի միջից, որ աւելի ու աւելի յորդանում է և սփռւում ամբողջ էութեան մէջ: Այն ժամանակ նա երեսի վրայ վեր էր ընկնում խոնավիկ զով արօտի վրայ և հանդարտ լաց լինում. բաց այդ արտասուքի մէջ դառնութիւն չկար: Իսկ երբեմն էլ վեր էր առնում իւր սրինգը և իւր տրամադրութեան ու տափաստանի խաղաղ ներգաշնակութեան յարմարաւոր մտախոհ մեղեդիներ ածելով բոլորովին մոռացութեան մէջ ընկնում:

Հստկանալի է, որ ամեն մի մարդկային ձայն, որ այսպիսի տրամադրութեան մէջ լսւում էր, ցաւագար, խիստ աններգաշնակ ներգործութիւն պիտի ունենար նրա վրայ: Այդպիսի ըոպէներում միմիայն ամենամօտիկ և մտերիմ հոգու հետ կարելի է հաղորդակցել. իսկ տղան միայն մի հատ այդպիսի բարեկամ ունէր — հարևան կապալառուի դեղձան մազերով աղջիկը...:

Եւ այդ բարեկամութիւնն աւելի ու աւելի սերտանում էր կատարեալ փոխադարձութեամբ: Եթէ էւլելինան իրենց փոխադարձ յարաբերութեան մէջ մտցնում էր իւր անվրդովութիւնն, իւր խաղաղ գուարթութիւնը, կոյրին ծանօթացնում էր շրջապատող կեանքի նորանոր երանգների հետ, կոյրն էլ իւր կողմից նրան

Համակում էր... իւր վշտով: Երևում է կոյրի հետ ունեցած առաջին ծանօթութիւնը արիւնահեղ վէրք էր պատճառել փոքրիկ կնոջ զգայուն սրտին՝— հանեցէք վէրքից հարուածող դաշոյնը— և վէրքը արիւնաքամ կը լինի: Առաջին անգամ տափաստանում բլրակի վրայ ծանօթանալով կոյրի հետ, մանկահասակ կենը համակրութեան սուր տանջանք էր զգացել իւր սրբտոււմ, և այժմ կոյրի ներկայութիւնն աւելի ու աւելի անհրաժեշտ էր դառնում նրա համար: Անջատման միջոցին կարծես թէ վէրքը նորից էր բացւում, ցաւը նորոգւում, և նա շտապում էր զէպի իւր փոքրիկ բարեկամի մօտ, որպէս զի անդադրում հոգածութեամբը իւր սեփական տանջանքներն ամօքէ:

VI

Մի անգամ աշնանային մի տաք երեկոյ երկու ընտանիքներն ևս նստած էին տոն առաջ փոքրիկ հրապարակի վրայ և զուարճանում էին աստղալից երկընթով, որի խորին կապուտակը կապտին էր տալիս և հըրհրատում: Կոյրը, ըստ սովորականին, ընկերուհու հետ իւր մօր կողքին էր նստած:

Մի առ վայրկեան բոլորն էլ լռել էին: Ապարանքի շուրջ բոլորովին լուռ էր. միայն ժամանակ առ ժամանակ տերեւներն զգաստութեամբ սթափուելով, քրթմնջում էին անմեկին և անմիջապէս լռում:

Այդ միջոցին մի ասուկ, մուք կապուտակի խորքում որտեղից որ էր պոկ եկաւ և պայծառ շերտ կազմելով անցաւ երկնքի երեսովն ու խաղաղ հանգաւ՝ առ վայրկեան մի իւր ետեւից ֆոսֆորային հետք թողնելով: Բոլորն էլ աչքերը վեր բարձրացրին: Մայրը, որ Պետ-

րիկի հետ ձեռք ձեռքի տուած նստել էր, զգաց, թէ ինչպէս նա սթափուեց ու ցնցուեց:

— Այդ ինչ... էր, — հարցրեց նա մօրը վրդովուած դէմքով:

— Աստղ էր, վայր ընկաւ, զաւակս:

— Այո՛, աստղ էր, — մտախոհ աւելացրեց տղան: — Հէնց այդպէս էլ կարծում էի:

— Որտեղից կարող էիր այդ իմանալ, զաւակս, — հարցրեց մայրը և նրա ձայնի մէջ տխուր կասկածանք էր արտայայտուում:

— Ո՛չ, նա ուղիղ է ասում, — մէջ մտաւ էւելինան: — Նա շատ բան „հէնց այնպէս“ գիտէ:

Կոյրի մէջ այս աւելի ու աւելի զարգացող զգաստութիւնն արդէն ապացոյց էր, որ նա նկատելի կերպով մօտենում է մանկութեան և պատանեկութեան միջև եղած տագնապալից տարիքին: Բայց նրա աճելութիւնը դեռ ևս խաղաղ էր կատարուում: Մինչև անգամ թւում էր, թէ նա արդէն ընտելացել է իւր վիճակին, և նրա տարօրինակ կանոնաւորուած թախիժը, — թէպէտ և առանց լուսանցքի, բայց և առանց սուր արտայայտութեան, — որ նրա կեանքի սովորական կրնիքն էր կազմում, այժմ մեղմացել էր փոքր ինչ: Բայց դա լոկ ժամանակաւոր խաղաղացման շրջան էր: Բնութիւնը կարծես դիտմամբ է այդ հանգիստը շնորհում, — այդ միջոցին նորատի մարմնակազմը հաստատուում է և ամրանում նոր փոթորիկի հանդէպ: Այդ խաղաղացմանց միջոցին նորանոր հարցումներ են հաւաքւում ու հասունանում: Մի դրդումն — և բոլոր հոգեկան հանգիստը մինչի խորը կտատանուի, տակն ու վրայ կը լինի, որպէս ծովը՝ յանկարծահաս ալեկոծութեան բաղխումներից:

Ե. ԳԼՈՒԽ.

I

Այսպէս մի քանի տարի էլ անցաւ:

Խաղաղ ապարանքում ոչինչ չփոխուեցաւ: Դարձեալ հաճարքենիները առաջուալ նման շաչում էին պարտիզում, միայն նրանց սաղարթը կարծես թէ աւելի մթազնած, աւելի խտացած լինէր, դեռ էլի սպիտակին էին տալիս հրապուրիչ պատերը, միայն այժմ նրանք թեթեակի ծռուել ու նստել էին. առաջուալ նման խոժոռած նայում էին յարդեայ երգիկները. նոյն իսկ Իօխիմի սրինգի ձայնը միևնոյն ժամերին լսում էր ախոռից. միայն թէ այժմ ինքը Իօխիմն էլ, որ սպիտակել էր ու ապարանքում ծերացած մնացել էր ամուրի, աւելի գերադասում էր լսել կոյր պանիչի ածածը, — սրէնգ թէ դաշնամուր, այդ միևնոյնն էր:

Մտկսիմն աւելի ևս ալեւորել էր: Պոպէլսկիներն ուրիշ զաւակ չունէին, ուստի և կոյր անդրանիկը, առաջուալ պէս, դարձեալ կազմում էր այն կեդրոնը, որի շուրջ խմբուած էր ապարանքի ամբողջ կեանքը: Նրա պատճառով ապարանքը քաջուել-փակուել էր իւր նեղ շրջանի մէջ և բուռականանում էր իւր սեպհական խաղաղ կեանքով, որին միացել էր նաև հարևան կապալառուի խրճիթի ոչինչ նուազ խաղաղ կեանքը: Եւ այսպէսով Պետրոսը, որ արդէն պատանի էր դարձել, մեծացաւ որպէս ջերմանոցի ծաղիկ՝ պաշտպանուած հեռաւոր կեանքի կողմնակի խիստ ներգործումներից:

Նա, ինչպէս և առաջ, կանգնած էր ահագին խաւար աշխարհի կեդրոնում: Նրա վերելք, նրա շուրջը,

ամեն կողմից պատած էր անսահման և անծայր խաւարը. զգաստ և նուրբ կազմուածքն ընդառաջում էր ամեն մի տպաւորութեան, նման առաձգաբար լարուած լարի, որ միշտ կաղմ ու պատրաստ է գողգող հնչիւններ արձակելու: Կոյրի տրամագրութեան մէջ յայտնապէս արտայայտուում էր այդ զգաստ սպասողութիւնը— նրան այնպէս էր թւում, թէ խաւարը հէնց այն է իւր ձեռները մեկնելու է դէպի ինքը և իւր մէջ շարժելու է մի այնպիսի բան, որ թալկալիւր նիրհում է հոգու մէջ և պատրաստ է զարթնելու:

Բայց ապարանքի արդէն ծանօթ տաղտկալի ու սովորական խաւարը աղմկւում էր միայն հին պարտիզի քաղաքուշ շշուռջով, որ անորոշ, օրօրող, հանգստաբեր խոկմունք էր ազդում: Հեռաւոր աշխարհի մասին կոյր պատանին լոկ երգերից, պատմութիւններից, գրքերից էր գաղափար կազմում: Պարտիզի մտախոհ շշուռջով և ապարանքի առօրեայ հանգիստ կեանքով շրջապատուած, նա հեռաւոր կեանքի փոթորիկների ու ալեկոծումների մասին ուրիշների պատմածից էր տեղեկութիւն ստանում: Եւ այս ամենը նրան պատկերանում էր մի տեսակ կախարդական շամանդաղի միջից որպէս երգ, որպէս աւանդութիւն, որպէս հեքեաթ:

Կարծես թէ լաւ էր այսպէս: Մայրը տեսնում էր, որ իւր որդու հոգին ասես պարսպով պաշտպանուած, նիրհում է մի տեսակ թէպէտ արհեստական, բայց հանդարտ, հմայական կիսաքունի մէջ ընկած: Եւ նա չէր ուզում խանդարել այդ հաւասարակշռութիւնը. վախենում էր այդ խանգարել:

Եվելինան, որ աննկատելի կերպով մեծացել ու կազմակերպուել էր, այս հմայուած հանգստի վրայ նայում էր իւր պարզ աչքերով, որոնց մէջ ժամանակ առ ժամանակ նկատուում էր տարակուսանքի, ապագայի

վերաբերմամբ հարցի պէս մի բան, բայց ոչ երբէք անհամբերութեան ստուերն անդամ: Պոպելսկի-հայրը բոլորովին կարգի էր ձգել կալուածքը, բայց այդ բարի սարդը իւր որդու ապագայի վերաբերմամբ ոչ մի հոգս չէր քաշում իհարկէ: Նա սովոր էր տեսնել, թէ ինչպէս ամեն բան ինքն իրեն է կատարւում: Միայն Մակսիմն էր, որ իւր բնաւորութեան համաձայն, դժուարութեամբ էր տանում այդ հոնգիստը, և այն որպէս մի ժամանակաւոր բան, որ ակամայ իւր նախագծի մէջն էր մտնում: Նա անհրաժեշտ էր համարում մի առ ժամանակ թող տալ, որ պատանու հոգին հանգստանայ, ամրանայ, որպէս զի կարող լինէր դիմանալ կեանքի խիստ շփմանը:

Մինչդեռ այնտեղ, այս դիւթական շրջանից դուրս կեանքը եռ էր գալիս, ալեկոծւում, աղմկւում: Եւ ահա, վերջապէս, հասաւ ժամանակը և ծերունի դաստիարակը վճռեց քակտել այդ շրջանը, բանալ ջերմոցի դուռը, որպէս զի դրսի օդի թարմ հոսանքը կարողանայ ներս խուժել:

II

Որպէս առաջին փորձ քեռի Մակսիմն իւր մօտ հրաւիրեց իւր հին ընկերոջը, որ Պոպելսկու ապարանքից 70 վերստ հեռու էր ապրում: Մակսիմն առաջ էլ էր ելբեմն-երբեմն նրա մօտ գնում, բայց այժմ գիտէր, Ստաւրուչենկոյի մօտ հիւր են եկած նաև երիտասարդներ, ուստի և նրան նամակ գրեց ու ամբողջ խումբը իւր մօտ հրաւիրեց: Այդ հրաւերը սիրով ընդունուեց: Ծերուկները վաղնջուց բարեկամութեամբ կապուած էին իրար հետ, իսկ երիտասարդութիւնը դեռ չէր մոռացած Մակսիմ Եացենկոյի մի ժամանակ բաւական հռչակ վայելած անունը, որի հետ կապուած էին որոշեալ աւանդութիւններ ու լիշատակներ (տրադիցիա): Ստաւրուչենկոյի որդկերանցից մէկն ուսանում

էր Կիւլի Համալսարանի լեզուաբանական բաժնում, որ
այն ժամանակներն ամենաընդունուած ճիւղն էր: Իսկ
միւսը Պետերբուրգի երաժշտական բարձրագոյն դպրո-
ցում երաժշտութիւն էր ուսումնասիրում: Նրանց հետ
եկաւ նաեւ մի ջահել կադէտ, որը հարեաւն կալուածա-
տէրերից մէկի որդին էր:

Ստաւրուչենկոն մի ալեւոր, պնդակազմ ծերունի
էր զազախի երկար ընչացքներով ու զազախի լայն շալ-
վարով: Նա իւր թուլութիւնով լքցրած քիսան ու չիբու-
խը կախած ունէր գօտկից, խօսում էր միայն մալա-
ուսերէն, և երբ անց էր կենում իւր երկու որդկերանց
հետ մէկտեղ, որոնք հագած ունէին սպիտակ թիկնոց ու
մալաուսական նիւշած շապիկ, հէնց իմանաս Գոգուլի
Թարաս Բուլբան լինէր իւր որդկերանց հետ: Սակայն
Գոգուլի հերոսին յատուկ ռումանտիզմի ¹⁾ հոտն անգամ
չկար նրա վրայ: Ընդհակառակն, նա շատ լաւ գործ-
նական կալուածատէր էր և միշտ եօլա էր գնացել իւր
ճորտերի հետ, իսկ այժմ էլ, ճորտութիւնը ²⁾ բար-

¹⁾ XVI դարի կիսում Ֆրանսիայում սկսուեց եւ ամբողջ
Եւրոպայում տարածուելով ծաղկեցաւ կեղծ-կլասիկ ուղղութիւ-
նը գրականութեան ու կեանքի մէջ. գրողներն աշխատում էին
ըստ ամենայնի նմանուել հին յունական եւ հռոմէական հե-
ղինականերին ոչ միայն ըստ ձեւի, այլ եւ ըստ բովանդակու-
թեան, որ իրական կեանքի պահանջներին բոլորովին չէր համա-
պատասխանում: XIX դարի սկզբին նախ Գերմանիայում, ա-
պա եւ միւս եւրոպական պետութիւնների մէջ սկսուեց մի նոր
ուղղութիւն, ռումանտիզմը, որ բոլոր էր անցեալ դարու ուղ-
ղութեան դէմ: Այստեղ էլ զգացմունքն ու երեւակայութիւնը,
շատ անգամ առողջ դատողութեան հակառակ, առաջին տեղն
էր բռնում: Ֆրանսիայում այդ ուղղութիւնը արտայայտուեց
շատ խիստ կերպով՝ կեանքի բոլոր պայմանների մէջ: Բաւա-
կան է յիշել Վիկտոր-Հիւգոյի անունը, որ գորեղ յեղափոխա-
կան էր կեանքի եւ գրականութեան մէջ: Ռուսիայում առաջին
անգամ ռումանտիզմը գրականութեան մէջ ժուկովսկին մըտ-
ցրեց:

²⁾ Դարերի ընթացքում Ռուսիայի ազատ երկրագործ ժո-
ղովուրդը մի կողմից տնտեսական պայմաններից ստիպուած,
միւս կողմից կալուածատէրներին չնորհուած արտօնութիւննե-

ձուելուց յետոյ, շատ լաւ էլ յարմարուել էր նաև նոր պայմաններին: Նա ճանաչում էր ժողովրդին, ինչպէս կալուածատէրները ճանաչում էին իրեն, այսինքն նա գիտէր իւր գիւղի ամեն մի գիւղացուն, ճանաչում էր նրանց ամեն մէկի կովը և համարեա թէ գիտէր ինչքան աւելորդ փող կայ գիւղացու քսակի մէջ:

Բայց եթէ նա Բուլբայի նման իւր որդկերանց հետ չէր ըմբշամարտում, դրա փոխարէն էլ անդադար և խիստ կատաղի վիճաբանութեան էր բռնուում նրանց հետ. ոչ ժամանակ էին հարցնում և ոչ տեղը: Ամեն տեղ, տանը լինէին թէ հիւր գնացած, ծերունու և երիտասարդների միջև ամենաչնչին պատճառով անվերջ վէճեր էին ծագում: Սովորաբար վէճը սկսւում էր նըրանով, որ ծերունին ծաղրելով խայթում էր «Խդէալիստ պանիչներին», պանիչները տաքանում էին, ծերունին էլ էր տաքանում, և այդ ժամանակ բարձրանում էր մի սարսափելի աղմուկ, որի միջոցին երկու կողմն էր իւր փայլ ստանում էր:

Սա «Հայրերի ու զաւակների»¹⁾ միջև եղած յայտնի անհամաձայնութեան արձագանգն էր. միայն այդ երևույթն այստեղ աւելի մեղմ ձևով էր արտայայտւում:

Ի պատճառով բոլորովին ճորտ, ստրուկ, մարդկային ամեն մի իրաւունքից զրկուած մի էակ դարձաւ այն անձի ձեռքը, որի հողի վրայ ապրում էր: Այդ բանը մանաւանդ օրինական հաստատութիւն ստացաւ 1592 թ. սկսած եւ ապա քանի գնաց զարգացաւ: Մալառոսիայում ճորտութիւնը մտաւ միայն 1783 թ. մայիսի 3-ի օրէնքով: XVІI դարու վերջում եւ XVІІІ-ի սկզբում առաջին անգամ ձայներ լսուեցան գիւղացիների օգտին, եւ ժամանակի ընթացքում նրանց տրուեցան շատ մասնաւոր իրաւունքներ մինչեւ որ 1861 թ. փետր. 19-ին երջ. Ալէքսանդր II կայսրը բոլորովին վերացրեց ճորտութիւնը ամբողջ Ռուսաց պետութեան միջից: Այնուհետեւ գիւղացիների մարդկային իրաւունքները տարէ ցտարի ընդարձակուեցան: Ծ. Թ.

¹⁾ Հայրերի ու զաւակների, այսինքն հին եւ նոր սերնդի հայեացքների տարբերութեան շնորհիւ ծագած անհամաձայնութեանց պատկերը նկարագրուած է յայտնի վիպասան Տուրգենևի «Отцы и Дети» (Հայրերն ու Ձաւակները) վէպի մէջ: Ծ. Թ.

Երիտասարդները մանկութիւնից ուսումնարան տրուած լինելով, միայն արձակուրդի կարճ միջոցին էին գիւղերես տեսնում, ուստի և նրանք շօշափելի կերպով չէին ճանաչում ժողովուրդը, ինչպէս այդ ճանաչում էին հալը-կալուածատէրները։ Այն միջոցին, որ հասարակութեան մէջ բարձրացաւ «ժողովրդասիրութեան» ալիքը, երիտասարդները գիմնազիօնի բարձր դասարաններումն էին գտնուում. և նրանք սկսան ուսումնասիրել ժողովուրդը. բայց այդ ուսումնասիրութիւնը գրքերից ըսկըսան։ Իսկ երկրորդ քայլն արին սկսելով ուսումնասիրել «ժողովրդի ոգու» արտադրութիւնները՝ նրա ստեղծագործութեան մէջ։ Այն ժամանակները Հարաւ-Արեւմտեան Ռուսիայում խիստ սովորական բան էր տեսնել պանիչներին սպիտակ թիկնոցով և նշխած շապիկ հագած ժողովրդի մէջ շրջելիս։ Տնտեսական պայմանների ուսումնասիրութեան վրայ առանձին ուշադրութիւն չէին դարձնում։ Պանիչները գրի էին առնում ժողովրդական տաղերի ու երգերի բառերն ու եղանակները, ուսումնասիրում էին աւանդութիւնները, համեմատում էին պատմական փաստերն ու ժողովրդի յիշողութեան մէջ դրանց թողած հետքերը. առ հասարակ գիւղացու վրայ նայում էին ազգայնական ումանտիզմի բանաստեղծական հայեացքով։¹⁾ Ասենք այդ բանը շատ խորթ չէր նաև ծերունիների համար, լայց և այնպէս երբէք չէին կարողանում երիտասարդների հետ մի որևիցէ համաձայնութեան յանդէլ։

— Դէ մի դրան լսիր, — ասում էր Ստաւրուչենկոն. նենգաբար արմուկով Մակսիմին հրելով, երբ ուսա-

¹⁾ Ռոմանտիզմը ուսաց կեանքի մէջ արտայայտուեցաւ նաև ազգայնական ուղղութեամբ, որի մէջ սլաւեանասէրները իրենց ամբողջական տեսութեամբ առաջնակարգ դեր խաղացին։ Երբ Պետրոս Մեծը հսկայական հարուածով խորտակեց Ռուսիան Արեւմտեան Եւրոպայից անջատող պատնէշը, գիտութեան հոսանքը յորձանք տուաւ դէպի Ռուսիա եւ օտարագրէ

նողը բոցավառ դէմքով և հրացայտ աչքերով ճամարտակում էր:— Տես, շան լակոտը, ոնց որ գրում է, այնպէս էլ խօսում...: Հէնց գիտենաս դրուստ որ գիտնական լինի: Բայց հապա, խելօք գաւակս, մի պատմես, թէ ոնց էր իմ Նեչիպորս քեզ խաբել...: Հ'ը...:

Ծերունին շօյում էր իւր բեխերը և զուտ-խախտ լական հեգնութեամբ մի յարմարաւոր դէպք պատմելով, բրբջում: Պատանիները կարմրում էին, բայց իրենք էլ յետ չէին մնում: «Եթէ նրանք այսինչ գիւղացի Նեչիպորին կամ Խվէդկոյին չեն ճանաչում, դրա փոխարէն ամբողջ ժողովուրդն են ուսումնասիրում նրա կեանքի ընդհանուր արտադրութիւններով. նրանք խընդրին նայում են ամենաբարձր հայեցակէտից, որով միայն հնարաւոր է եզրակացութիւններ և գաղափարի ընդհանուր միաւորութիւն առաջ բերել. նրանք մի հայեացքով պարփակում են հեռաւոր պարզանկարները (պերսպեկտիւ) ¹⁾, մինչդեռ հին և սոսկական կեանքի

դաստիարակների ազդեցութիւնը գերակշիռ. հանդիսացաւ. ուստական միտքը ստրկութեան աստիճանի ճնշուած էր: Սկսուեցան բողոքներ եւ դարուս 30-ական թուերին ծնունդ առաւ սլաւեանասիրութիւնը, որ 40—50-ական թուերին ծաղկելով կամաց-կամաց ծայրահեղութիւնների մէջ ընկաւ, մասերի բաժանուեց եւ անհետացաւ: Սլաւեանասէրների գաղափարի հիմնաքարը կազմում է ժողովրդի ոգու ուսումնասիրութիւնը՝ քաղաքական, հասարակական, կրօնական, մտաւոր, հոգեկան եւ լեզուի արտադրութեամբ: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ էր մտնել ժողովրդի մէջ: Սլաւեանասէրներին չպէտք է չփոթել համասլաւեանականների հետ, որոնք ձգտում են բոլոր սլաւեան ցեղերի միութեան:

Ծ. Թ.

¹⁾ Պերսպեկտիւ խօսքի հայերէնը չունինք. մաթեմատիքական պերսպեկտիւն ուսուցանում է տափարակի վրայ կանոնաւորապէս գետեղել առարկայի գծերն ու կէտերը: Իսկ օգային պերսպեկտիւնը սովորեցնում է այն կանոնները, որի համաձայն առարկաները փոփոխութեան են ենթարկւում իրենց գծադրութեան եւ լոյսի ու գոյնի սաստկութեան կողմից: Պերսպեկտիւն բառը գործ է ածւում շատ տեղ փոխաբերական մըտքով որպէս կանոնաւոր, համաչափ, բոլոր մասերի համապատասխան տեսութիւն, նկար:

Ծ. Թ.

մէջ փտած գործնական մարդիկ ջաղացը թողած չախ-
չախի ետեւիցն են ընկած»:

Սակայն ծերունու համար անհաճոյ չէր նաև որդ-
կերանց խորիմաստ ճառերը լսել:

— Իսկոյն երևում է, որ զուր չեն ուսումնարա-
նում սովորել, — ասում էր նա ինքնագոհ կերպով ուն-
կնդիրներին նայելով: — Բայց և այնպէս պէտք է ա-
ռեմ, որ իմ Խվեղկոս ձեզ երկսիդ էլ ջուրը կտանէ,
ծարաւ յետ կբերէ, այ թէ ինչ...: Իսկ ես, հըմ, ես
նրան, այդ սատանի պոչին, քիսիս մէջ կկոխեմ ու ջէքս
կգնեմ...: Ասել է որ դուք էլ միւսնոյն էք իմ առա-
ջըս, ոնց որ լակոտները քաւթառ շան առաջ:

III

Հէնց այժմս էլ նոր էր այդպիսի վէճերից մէկը
խաղացել: Մեծերը գնացին ներս և բաց պատուհան.
ներից ժամանակ առ ժամանակ լսում էր, թէ ինչպէս
Ստաւրուչենկոն յաղթական եղանակով զանազան ծի-
ծաղաշարժ գէպքեր էր պատմում, իսկ ունկնդիրներն
ուրախ-ուրախ ծիծաղում:

Երիտասարդները պարտիզում մնացին: Ուսանողը
իւր թիկնոցը փռեց տակը, գլխարկը յետ քաշեց
ու մի տեսակ զիտաւորեալ ազատ ձևով ձգուեցաւ
արօտի վրայ: Նրա մեծ եղբայրը թումբի վրայ նըս-
տած էր Էվելինայի կողքին: Կադետը, իւր հա-
մազգեստի բոլոր կոճակները կարգին կոճկած, տե-
ղաւորուել էր նրա մօտ, իսկ փոքր ինչ հեռու,
պատուհանի զիստին յենած, գլուխը քաշ նստած
էր կոյրը, — նա մտածում էր հէնց նոր դադարած վէ-
ճի մասին, որ խորապէս յուզել էր իրեն:

— Ի՞նչ էք կարծում այն ամենի մասին, պան-
նա Էվելինա, որ խօսուեց այստեղ, — հարցրեց երիտա-
սարդ Ստաւրուչենկոն իւր հարևանուհուն. — կարծեմ
դուք ոչ մի խօսք չասացիք:

— Այդ ամենը շատ լաւ էր, այսինքն այն, ինչ որ
Ձեր հօրն ասացիք: Միայն...

— Միայն... քնչ:

Աղջիկն անմիջապէս չպատասխանեց: Նա ձեռա-
գործը դրեց ծնկներին, ձեռքով շօյեց վրայից և գլու-
խը թեթեակի խոնարհելով, սկսաւ մտախոհ կերպա-
րանքով նայել դրան: Դժուար էր հասկանալ, թէ ար-
դեօք իւր պատասխանն էր մտածում, թէ՛ այն, որ
հարկաւոր էր գործուածքի համար փոքր ինչ աւելի
խոշոր նիշացանց առնել:

Իսկ երիտասարդներն անհամբերութեամբ նրա պա-
տասխանին էին սպասում: Ուսանողը բարձրացաւ ար-
մուկների վրայ և իւր հետաքրքրութիւնից կենդանա-
ցած դէմքը աղջկայ կողմը շարձեց: Եվելինայի հարե-
ւանն իւր խաղաղ, փորձող հայեացքն յառել էր նրա
վրայ: Կոյրը փոխեց իւր ազատ դիրքը, շտկուեցաւ և
դէմքը խօսակիցներից շուռ ցալով՝ գլուխն առաջ ձգեց:

— Բայց, — կամացուկ ասաց Եվելինան կրկին իւր
գործուածքը շփելով, — ամեն մարդ, պարոններ, այս
կեանքի մէջ իւր ճանապարհն ունի:

— Տէր Աստուած, — խստութեամբ ասաց երիտասար-
դը, — ինչ խոհեմութիւն: Բայց Դուք քանի՞ տարեկան
էք իսկապէս, սիրուն պաննուհիկ:

— Տասնևօթ, — պատասխանեց աղջիկը պարզ կերպով
և իսկոյն էլ միամիտ — յաղթական հետաքրքրութեամբ
հարցրեց. — Իսկ Դուք կարծում էիք աւելի եմ, այնպէս չէ:
Երիտասարդները ծիծաղեցան:

— Եթէ Ձեր տարիքի մասին ինձ հարցնէին, — աս-
աց նրա հարևանը, — խիստ պիտի տատանուէի տաս-
ներեք և քսաներեք տարիքի միջև: Զիշտ եմ ասում,
երբեմն Դուք բոլորովին երեխայի էք նմանում, բայց
դատողութիւն էք անում խելացի պառիկի նման:

— Լուրջ խնդիրներում, Գաւրիլո Պետրովիչ, լուրջ

էլ պէտք է դատել,—վարդապետական եղանակով ասաց փոքրիկ կինը կրկին աշխատանքը ձեռք առնելով:

Առ վայրկեան մի բոլորն էլ լռեցին: Եվելինայի ասեղը կրկին համաչափ շարժւում էր նխշացանցի վըրայով, իսկ երիտասարդները հետաքրքրութեամբ դիտում էին խոհեմ աղջկայ փոքրիկ պատկերը:

IV

Եվելինան, ի հարկէ, Պետրոսին առաջին անգամ հանդիպելուց յետոյ յայտնի կերպով մեծացել ու կազմակերպուել էր, բայց նրա կերպարանքի վերաբերմամբ ուսանողի արած նկատողութիւնը բոլորովին ուղիղ էր: Առաջին անգամ այս փոքրիկ, նիհարկեկ աղջկայ վրայ նայելիս թւում էր, թէ դա դեռ փոքրիկ աղջիկ է, բայց նրա համաչափ ու կանոնաւոր շարժումաձեւերի մէջ շատ անգամ հասուն կնոջ լրջութիւն էր արտայայտւում: Նոյն տպաւորութիւնն էր անում նաեւ նրա դէմքը: Կարծեմ միայն սլաւեան կանայք են այդպիսի դէմք ունենում: Կանոնաւոր, գեղեցիկ դիմագծերը որոշւում են կանոնաւոր, սառն գծերով, կապոյտ աչքերը նայում են միապաղաղ, անդորր, կարմրութիւնը հազիւ է երևում այդ դժգոյն այտերի վրայ, բայց դա այն սովորական դժգունութիւնը չէ, որ ամեն մի րոպէ պատրաստ է կիզել կրքի բոցով վառուելու,— դա աւելի ձիւնի սառն սպիտակութիւնն է: Եվելինայի ուղիղ ձգուած շէկ մազերը հազիւ ջոկւում էին մարմարեայ քունքերի վրայ, և ծանր ծամ հիւսուած ընկել էին ետեւը, որի ծանրութիւնից, ման գալու միջոցին, նրա գլուխն ասես թէ յետ էր թեքւում:

Կոյրը նոյնպէս մեծացել էր ու այրացել: Ով որ այդ միջոցին նայէր նրան յիշեալ խմբից այդպէս հեռու նստած՝ յուզուած ու գեղեցկատեսիլ՝ իսկոյն կնկատէր այդ ինքնատիպ դէմքը, որի վրայ այնքան ակն-

չայտնի կերպով արտափայլում էր հոգեկան ամեն մի շարժում: Սև մագերը գեղեցիկ ալիքներով կախուած էին գոլրս ընկած ճակատի վրայ, որ վաղաժամ կնճիւներով էր պատած: Այտերի վրայ արագութեամբ բոցավառում էր թանձր կարմրութիւնը և նոյնպէս արագութեամբ էլ սփռւում էր կաթնագոյն դժգունութիւնը: Ներքին շրթունքը, որի անկիւնները հագիւ նկատելի կերպով ներքև էին քաշուած, ժամանակ առ ժամանակ ջրածգաբար ցնցւում էր տարօրինակ կերպով, յոնքերը զգաստօրէն լարւում էին և շարժւում, իսկ խոշոր, գեղեցիկ աչքերը, որոնք նայում էին միտադադ և անշարժ հայեացքով, երիտասարդի գէմքին մի տեսակ ոչ բոլորովին սովորական մռայլ գոյն էին տալիս:

— Ուրեմն, — ծաղրական եղանակով ասաց երիտասարդը մի փոքր լռելուց յետոյ, — պաննա Եվելինան կարծում է, թէ այն ամենը, ինչ որ մենք այստեղ խօսեցինք, կնոջ խելքին անմատչելի է, թէ կնոջ բաժինը — մանկանոցի ու խոհանոցի նեղ շրջանն է:

Երիտասարդի ձայնի մէջ զգացւում էր ինքնագոհութիւն (այդ ժամանակներն այդպիսի բառերը դեռ բոլորովին նոր էին) և վէճի բռնուելու հեգնութիւն. մի քանի րոպէ ամենքն էլ լռեցին և ջղալին կարմրութիւնը պատեց աղջկայ գէմքը:

— Շատ էք շտապում Ձեր եզրակացութիւններն անելու, ասաց նա: — Ես այստեղ խօսուածը ամենքն էլ հասկանում եմ. ուրեմն կնոջ խելքին մատչելի է դա: Խօսքս իմ անձի վերաբերմամբ էր միայն:

Նա լռեց և գլուխը քաշ գցեց իւր ձեռագործի վրայ մի ալիքիսի ուշադրութեամբ, որ երիտասարդն այլ ևս սիրտ չարեց իւր հարցերը շարունակելու:

— Զարմանալի է, — մրթմրթաց նա, — կարելի է կարծել, թէ դուք արդէն իսկ չափած ու ձևած լինիք Ձեր ամբողջ կեանքը մինչի գերեզման:

— Ի՞նչ զարմանալու բան կայ այստեղ, Գաւրիլո

Պետրովիչ, — ցած ձայնով պատասխանեց օրիորդը. — կարծում եմ, որ Իլիա Իվանիչն անգամ (կադետի անունն է) պէտք է գծագրած լինի իւր ուղին. իսկ նա հօ ինձանից երիտասարդ է:

— Ուղիղ է, — ասաց կադէտն այդ հրաւերից գոհ մնալով: — Դեռ մօտերքս կարդացի Ն-ի կենսագրութիւնը: Նա էլ որոշ նախագծով էր գործում. — քսան տարեկան ամուսնացաւ, իսկ քսանհինգ տարեկան ժամանակն արդէն զօրաբաժնի հրամանատար էր:

Ուսանողը նենգամտութեամբ ծիծաղեց. աղջիկը թեթեւակի շողագունեցաւ:

— Այ, տեսնո՞ւմ էք, — մի բոպէից ասաց Եվելինան ձայնի մի տեսակ պաղ խստութեամբ, — ամեն մարդ իւր ճանապարհն ունի:

Այլ ևս ոչ ոք չհակաճառեց: Երիտասարդները խմբի մէջ տիրեց լուրջ լուռութիւն, որի մէջ ակնյայտնի պարզութեամբ զգացւում էր տատամսոտ երկիւղ, — ամենքն էլ նսեմ կերպով հասկացան, որ խօսքը անձնական նուրբ կէտի էր հասել, որ այդ պարզ խօսքերի տակից հնչում էր մի ինչ որ տեղ զգաստ ձգուած լար...:

Եւ այս լուռութեան մէջ պարզ լսւում էր միայն մթազնոդ և, ասես թէ մի բանից դժգոհ, հինաւուրց պարտիզի սօսաւիւնը:

V

Այս բոլոր խօսակցութիւնները, այս վէճերը, այս եռուն, թարմ հարցապնդումների, յոյսերի, ակնկալութիւնների և կարծիքների ալիքը՝ — այս բոլորն անակնկալ ուժգին հոսանքով խուժեցին կոյրի վրայ: Սկզբում ոգևորուած զմայլման արտայայտութեամբ ականջ էր դրնում նրանց, բայց նա շուտով նկատեց, որ այդ կենդանի կոհակը անց է կենում իւր մօտով, որ դա ոչ մի առնչութիւն չունի իւր հետ. իրեն հարցեր չէին տալիս, իւր կարծիքը չէին հարցնում. տեսաւ, որ ինքը

կանգնած է մենակ մի տեսակ տխուր առանձնութեան մէջ: Եւ այդ առանձնութիւնն աւելի ևս տխուր էր թւում մանաւանդ այժմ, երբ կեանքը աղմկալից էր անցնում ապարանքում:

Բայց և այնպէս նա շարունակում էր ականջ դնել այն ամենին, որ այսքան նոր էր իրեն համար, և նրա խիստ կիտուած յոնքերը, դժգոյն դէմքն ուժգին ու շաղրութիւն էին արտայայտում: Բայց մուլ էր այդ ուշադրութիւնը. մտքի ծանր և դառն աշխատանք էր թագնուած նրա տակ:

Մայրը տխրամած աչքերով նայում էր իւր որդուն: Եւելինայի աչքերը կարեկցութիւն և անհանգստութիւն էին արտայայտում: Միայն Մակսիմն էր, որ կարծես չէր նկատում, թէ ինչ տպաւորութիւն է գործում կոյրի վրայ այս աղմկալի հասարակութիւնը, և հիւրերին սիրայօժար հրաւիրում էր յաճախակի այցելել ապարանք՝ երիտասարդներին խոստանալով, որ միւս անգամ նրանց համար ազգազրական հարուստ նիւթ պատրաստած կլինի:

Հիւրերը խոստացան նորից գալ և գնացին: Մնաք բարև ասելիս երիտասարդները սրտագին թոթուում էին Պետրոսի ձեռքը: Նա ուժգնութեամբ պատասխանում էր նրանց ձեռք սեղմելուն, և երկար ժամանակ ունկընդրած լսում էր, թէ ինչպէս հեռացող կառքի անիւները դղրդում էին ճանապարհին: Յետոյ նա արագութեամբ շուռ եկաւ և հեռացաւ-գնաց պարտէզ:

Հիւրերի գնալուց լետոյ ապարանքում ամեն բան խաղաղեց. բայց այդ խաղաղութիւնը կոյրին մի տեսակ առանձին, տնսովոր և տարօրինակ էր թւում: Ասես թէ այդ անդորրութեան մէջ զգացւում էր, որ ապարանքում մի շատ նշանաւոր բան էր կատարուել: Լուռ ծառուղիներում, ուր միայն հաճարիքն ու եսասմանիքն էին շշնջում, կարծես կոյրը դեռ լսում էր հէնց նո-

քերս եղած խօսակցութիւնների արձագանգը. բաց պատուհանից նրա ականջին հասնում էր, թէ ինչպէս մայրն ու Էվելինան ընդունարանում մի բանի մասին վիճում էին Մակսիմի հետ: Մօր ձայնի մէջ աղերս և տանջանք նկատեց նա: Էվելինայի ձայնը զայրոյթ էր արտայայտում, իսկ Մակսիմը կարծես կրքով, բայց անյողդողդ կերպով յետ էր մղում կանանց յարձակումը: Պետրոսի մօտենալուն պէս այդ խօսակցութիւններն անմիջապէս դադարում էին:

Մակսիմը գիտակցաբար, անխնայ հարուածով բաց արաւ առաջին խրամատն այն պարսպի մէջ, որ մինչև այժմ շրջապատել էր կոյրի աշխարհը: Առաջին աղմկալի և խռովայոյզ կոհակն արդէն յորձանք էր տուել այդ խրամատի միջով. և այդ առաջին հարուածի ուժգին ընդհարումից դողդողաց պատանու հոգեկան հաւասարակշռութիւնը:

Այժմ նրան նեղ էր գալիս իւր հմայական շրջանը: Նրան տաղտուկ էր ազդում ապարանքի անդորրութիւնը, հնաւուրց պարտիզի ծոյլ սօսաւիւնն ու շշուկը, պատանեկական հոգու միահանգոյն քունը: Խաւարը թփում էր նրան իւր նոր դիւթական ձայներով և գրաւիչ կենդանացման անձկալի իրարանցմամբ խռնուելով տարուբերում էր նրա առաջ և նոր, անմեկին պատկերներ ձևակերպում:

Խաւարը կանչում էր նրան, հրապուրում, նրա հոգու մէջ նիրհած հարցապնդումները զարթեցնում. և այդ առաջին հրաւերի հետեւանքը եղաւ արտաբուստ նրա գէմքի գոգունութիւնը, իսկ հոգու մէջ — բուլթ, թէպէտ գեռ անորիշ տանջանքը:

Այս չարագուշակ նշանները չվրիպեցան կանանց աչքից: Մենք, աչք ունեցողներս, ուրիշների հոգեկան շարժումների արտայայտութիւնը տեսնում ենք նրանց գէմքի վրայ, ուստի և սովորում ենք մերը թագցնել:

Կոյրերն ալդ կողմից բոլորովին անպաշտպան են, ուստի և Պետրոսի դժգոյն դէմքի վրայ կարելի էր պարզ կերպով կարդալ նրա հոգեկան յոյզերը, որպէս մի մասնաւոր լիշատակարանի մէջ, որը մոռացութեամբ բացած թողել են ընդունարանում...: Պետրոսի դէմքի վրայ չարատանջ յուզմունք էր գրուած: Կանայք տեսնում էին, որ Մակսիմը նոյնպէս նկատում է ալդ և այս ամենը մտնում է ծերունու ծրագրի մէջ: Նրանք երկուսն էլ քարասրտութիւն էին համարում ալդ, և մայրը կցանկար իւր ձեռներով պաշտպանել իւր զաւակին: «Ջերմանոց,— ինչ վնաս, եթէ իւր զաւակը մինչև այժմ երջանիկ էր ալդ ջերմանոցում: Թող ալդպէս լինի նաև այսուհետև»: Իսկ Եվելինան, ըստ երևութին, չէր արտալայտում այն բոլորը, որ կուտակուած էր իւր հոգում մէջ. բայց ահա քանի ժամանակ է, որ նա իւր յարաբերութիւնը դէպի Մակսիմը փոխել էր և մի անսովոր խստութեամբ սկսել էր ընդդիմանալ Մակսիմի մի քանի, երբեմն բոլորովին չնչին առաջարկութիւններին:

Ծերունին աչքի տակից փորձող հայեացքով նայում էր նրան և երբեմն հանդիպում էր նորատի աղջկայ ցասկոտ և հրհրատող աչքերին: Մակսիմը շարժում էր գլուխը, քթի տակ մի բան մըթմըթում և իրեն շրջապատում էր ծուխի առաւել և խիտ բարդերով, որը նշան էր նրա մտքի լարուած աշխատութեան. բայց նա հաստատ կանգնած էր իւր ասածի վրայ և ժամանակ առ ժամանակ, առանց յատկապէս ոք մինին դիմելու, արհամարհական ակնարկներ էր անում կանանց անխոհեմ սիրոյ և կանացի կարճ խելքի մասին, որը, ինչպէս յայտնի է, անհամեմատ կարճ է լինում նրանց մազից, ուստի և կինը ըրպէական տանջանքից ու ըրպէական ուրախութիւնից հեռուն չէ տեսնում:

— Թուխս եկած հաւ ես դարձել,— ասում էր նա-

երբեմն քրոջը՝ բարկութեամբ իւր անթացուպերով յա-
տակը թրխկացնելով...:

Բայց նա շատ հազիւ էր բարկանում. մեծ մասամբ քրոջ փաստերին պատասխանում էր մեղմ և ներողամիտ ցաւակցութեամբ, մանաւանդ որ քոյրն ամեն անգամ որ մենակ էր մնում, վիճաբանութեան մէջ միշտ զի-
ջանում էր նրան. բայց այդ արգելք չէր, որ նա շու-
տով դարձեալ նորոգէր խօսակցութիւնը: Սակայն երբ վիճաբանութիւններին ներկայ էր լինում նաև Էվելինան, բանն աւելի ծանր կերպարանք էր ստանում: Այդպիսի դէպքում ծերունին աւելի լաւ էր համարում լուռ մը-
նալ: Ասես թէ նրա և նորատի աղջկայ մէջ մաքառումն էր սկսուելու, և նրանք երկուսն էլ նոր-նոր ուսումնա-
սիրում էին հակառակորդին՝ աշխատելով մեծ խնամքով ծածկել իրենց զէնքերը:

VI

Երբ երկուշաբաթից երիտասարդներն իրենց հօր հետ նորից եկան, Էվելինան սառն անտարբերութեամբ ըն-
դունեց նրանց: Բայց նրա համար դժուար էր չհամա-
կուել այդ գրաւիչ և նորատի կենդանացմամբ: Երիտա-
սարդներն ամբողջ օրերով թափառում էին գիւղի մէջ,
որսի էին գնում, դաշտերում գրի էին առնում հնձուոր
կանանց և տղամարդկանց երգերը, իսկ երեկոյեան ամ-
բողջ խումբը հաւաքւում էր պարտիզում, ապտրանքի
պատի տակ շինուած թումբի վրայ:

Մի այդպիսի երեկոյ Էվելինան ինքն էլ չիմացաւ,
թէ ինչպէս եղաւ, որ խօսակցութիւնը դարձեալ նուրբ
խնդիրների վրայ դարձաւ: Ինչպէս եղաւ այդ, ո՞վ էր ա-
ռաջինը սկսողը— ոչ Էվելինան և ոչ էլ մէկ ուրիշը կա-
րող էր ասել այդ: Որպէս աննկատելի կերպով հանգե-
էր վերջալոյսը և երեկոյեան ստուերներն սկսել էին սո-

ղոսկալ պարտիզի մէջ, որպէս աննշմարելի եղանակաւ սոխակը իւր երեկոյեան երգն էր սկսել թփերի միջից, այդպէս աննկատելի կերպով կատարուել էր նաև այդ բանը:

Ուսանողը խօսում էր բորբոքուած, պատանեկական այն բուռն աշխուժով, որ առանց կշռադատութեան, առանց մտածելու ընդառաջ է սլանում դէպի անյայտ ապագան: Մի առանձին դիւթական ոյժ, կոչի համարեա մի անընկճելի ոյժ կար դէպի ապագան և նրա հրաշալիքները տածած այդ հաւատի մէջ:

Նորատի աղջիկը յուզուեց հասկանալով, որ այդ կոչը, գուցէ առանց զիտակցական հաշուի, այժմ անմիջապէս դէպի իրեն էր ուղղուած:

Նա լսում էր՝ գլուխը ցած խոնարհած ձեռագործի վրայ: Նրա աչքերը բոցավառեցան, դէմքը շառագունեցաւ, սիրտը բաբախում էր... Ապա աչքերի փայլը հանգաւ, շրթունքները սեղմուեցան, իսկ սիրտը սկսեց աւելի ևս ուժգին բաբախել, և ահի արտայայտութիւն երևաց նրա սպրդնած դէմքի վրայ...:

Եւ նա վախեցաւ, որովհետև կարծես յանկարծ իւր աչքերի առաջ քաշած խաւար պատը բաժանուեցաւ և այդ լուսաշաւղի միջից ցոլացաւ ընդարձակ, եռուն և գործօն կեանքի հեռաւոր հեռանկարը:

Այո, այդ աշխարհը վաղուց հրապուրում է նրան: Նա այդ առաջ չգիտէր, բայց հնաւուրց պարտիզի ստուերում, մեկուսացած նստարանի վրայ, ժամերով նստում էր նա անիրագործելի ցնորքների անձնատուր եղած: Երևակայութիւնը նրա առաջ պատկերացնում էր պայծառ, հեռաւոր նկարներ, և դրանց մէջ կոյրը տեղ չուներ...:

Այժմ այդ աշխարհը մօտեցել էր իրեն. դա ոչ միայն հրապուրում էր, այլ և մի ինչ որ պահանջ էր անում:

Նա մի արագ հայեացք ձգեց Պետրոսի կողմը և մի բան խոցեց իւր սիրտը: Պետրոսը նստած էր անշարժ և մտախոհ. նրա ամբողջ կերպարանքն ասես թէ ծանրա-

ցած լինէր, և այդ բանը մռայլ բժի նման դրոշմուեց նորատի աղջկայ յիշողութեան մէջ: «Նա... ամեն բան հասկանում է» - կայծակի արագութեամբ անցու նրա մըտքովը, և աղջիկը մի տեսակ ցրտութիւն զգաց: Արիւնը սրտին խփեց, իսկ դէմքի վրայ ինքն էլ յանկարծական դժգունութիւն զգաց: Նրան մի առ վայրկեան թուաց, թէ ինքն արդէն այնտեղ, այդ հեռաւոր, եռուն աշխարհումն է, իսկ Պետրոսն ահա հէնց այստեղ նստած է մենակ, գլուխը քաշ գցած. կամ ոչ... այնտեղ, բլրակի վրայ, գետի ափին է այն կոյր մանուկը, որի վրայ ինքն այն երեկոյեան լաց էր եղել...

Եւ նա զարգանդեց: Նրան այնպէս թուաց, թէ մէկը պտտրաստում է իւր հին վերքի միջից գուրս քաշեք դաշոյնը:

Նա յիշեց Մակսիմի երկար հայեացքները: Ահա թէ ուրեմն ինչ էին նշանակում այդ լուռ հայեացքները: Մակսիմն իրենից լաւ է գիտացել իւր տրամադրութիւնը. նա հասկացել է, որ իւր սրտում դեռ ևս կարող է մաքառում, ընտրութիւն տեղի ունենալ, ու դեռ ինքն իւր վրայ վստահ չէ...: Բայց ոչ, — Մակսիմը սխալում է: Եւ ելինան հասկանում է իւր արած առաջին քայլը, իսկ լետոյ կտեսնէ, թէ դեռ ուրիշ ինչ կարելի է կեանքից վերցնել:

Նա ծանր և դժուար թառանչ քաշեց, կարծես դժուարին աշխատանքից լետոյ շունչ առնելիս լինէր, և չորս կողմը նայեցաւ: Կարող չէր ասել, թէ լուռութիւնը երկար ժամանակ է, որ տիրած էր, վաղուց էր ուսանողը լռել, այլ ևս ուրիշ բան խօսել էր...: Նա նայեցաւ այն կողմը, ուր մի վայրկեան առաջ նրստած էր Պետրոսը:

Բայց Պետրոսն այլ ևս իւր առաջուկ տեղում չկար:

Թարգմ. ՄՈՒՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

